

КОНФУЦИЙ

ЛУНЬЮЙ

Конфуций

Лунь юй

1-тарау. «Оқу және...»

Ұстаз айтты: — Оқып, білгенінді дер кезінде үйрету — қуаныш деген осы емес пе? Дос-жаран алыстан (арнайы) келсе, одан мәртебең көтерілмей ме? Адамдар оны білмейді, ал қабағы ашылмайды,— бекзат кісі дегеніміз осы ма?

1. 2. Ю-цзы айтты: — Ұлдық парыз бен үлкен ағайындарға деген ізет құрметін сақтайтын адамдардың арасынан басшыларға қарсы келетіндер некен-саяқ. Басшыларға қарсы келгенді ұнатпай, бүлік тікті бастауды қалайтын адамдар тіптен болмайды. Бекзат кісі өзінің ынта-ықыласын түбірге түйіндейді. Егер түбір түйінделсе, онда Дао-Ақ жол туындайды. Ұлдық парыз бен үлкен ағайындарға деген ізет құрмет адамдықпен ұластыратын түбір тамыр.

1. 3. Ұстаз айтты: — Ептей сөйлеп, райын суытуға ысылғандық.... Мұндай кісілерде адамды сүю қаншалықты таяз-ақ.

1. 4. Цзэн-цзы айтты: — Мен күніге үш мәрте өзімнен сұраймын: ісінді жөнде деп кеңес бергенге жан-тәнімнің осы бар күш-қуатын жұмсай алдым ба? Досыммен қатынаста әрқашанда адал бола алдым ба? Маған үйреткенді қайталадым ба екен?

1.5. Ұстаз айтты: — Қарамағында мыңдаған әскери арба - жарақтары бар мемлекетті басқаруда ықыласты мейлінше осы іс-әрекетке шоғырла да, (халықтың) сенімін ақта; шығысты үнемдей біл және адамдарды аяғын; халықты тиісті кезде пайдалан.

1.6. Ұстаз айтты: — Жас бүлдіршіндер үйде ата-аналарын құрметтеуі тиіс, түзде — үлкендерді сыйлауы, іс-әрекетте — сақ болуы, сөзінде — әділ, адамдарды шексіз сүюі, сүйтіп адамсүйгіштерге жақындай түсуі абзал - ақ. Егер парыздарын осылайша орындағандардың ынта-ықыласы басылмаса, оны вень мәдениетті (кітапты — Ж.М.) оқуға жұмсауы қажет-ақ.

1.7. Цзы Ся айтты: — Егер кімде-кім әйелімен қарым-қатынаста оның сыртқы көрінісіне анау айтарлықтай көңіл аудармай, адамдық қасиеттерін бағаласа, ата-анасына қызмет етуде бар күш-қуатын жұмсаса, әміршіге қызмет етуде өмірін аямаса, достарымен қарым-қатынаста шыншыл болса, онда оларды парасаттылықтың иегері деп айтпаса да, мен сауатты дер едім.

Кінә қою, ертедегі патшалардың жолын баяндап беру, Чжоу (гун) мен Шао (гунның) жасаған істерінің ізіне түсу үшін, олардың себептерін жақсылап ұғынып алдым. Дегенмен ешбір патша (бұлардың) ешқайсысын қолданбады. (Қандай) ауыр! Маған, ұстазға сендіру (қалай) қиын, білімді ұғындыру (қалай) қиын!

— Бакытыңа орай, сен қазіргі заманда дүниені билейтін патшаны кездестірмедің,— деді Лао-цзы.

Алты негізде ескі патшалардың жасаған істерінің іздері бар. Бірақ онда іздердің қалай салынғаны (туралы айтылмап па еді)? Сенің жаңағы айтқан сөздерің де — іздер. Өйткені із аяқ киімнен де қалады ғой, бірақ іздер — бұл аяқ киімнің өзі ме, әлде? Аққұтандар бір біріне қараған (кезде), (олардың) көздерінің қарашығы қимылсыз қалған кезде ұрықтанбай ма; шыбын-шіркейлердің еркегі үстінде шырылдап, ұрғашылары астында үн қосқан (кезде) ұрықтанбай ма; әрі еркек, әрі ұрғашы (болған) лэй (өз өзінен) ұрықтанбай ма. (Табиғи) қасиеттерді өзгерте алмайсың, тіршілікті өзгерте алмайсың, уақытты тоқтата алмайсың, жолды бөгей алмайсың. Жолдың (заңдарына) ұлассан, барлығы мүмкін бола алады, жоғалтсаң — ештеңеге ұласа алмайсың. Кун Фу-цзы үш ай бойы көрінбеді, содан кейін (Лао- цзымен) қайта жолығып, былай деді:

— (Мен), Цю, бұны түсінуге әлдеқашан қол жеткіздім. Қарға мен сауысқан жұмыртқаларын басып балапан шығарады; балықтар сілекейлерін жағып ұрықтанады; ара басқа шіркейге айналып кетеді; кіші інісі туылған (кезде) үлкен ағасы жылап жібереді, өйткені (мен), Цю, (жолмен бірге) адамға айналып кеткен жоқпын. (Ал егер) адамға (жолмен) бірге айналып кетпесем, мен қалай (басқаларына) ақыл үйретемін?

— Жақсы! (Сен), Цю, бұны ұқтың! — деп жауап берді Лао-цзы.

(Дао: гармония мира. М., -Харьков, 2000, с. 166-168,

184-202, 217-237, 261-265, 266-271.)

1-тарау. «Оқу және...»

Ұстаз айтты: — Оқып, білгенінді дер кезінде үйрету — қуаныш деген осы емес пе? Дос-жаран алыстан (арнайы) келсе, одан мәртебең көтерілмей ме? Адамдар оны білмейді, ал қабағы ашылмайды,— бекзат кісі дегеніміз осы ма?

1.2. Ю-цзы айтты: — Ұлдық парыз бен үлкен ағайындарға деген ізет құрметін сақтайтын адамдардың арасынан басшыларға қарсы келетіндер некен-саяқ. Басшыларға қарсы келгенді ұнатпай, бүлік тікті бастауды қалайтын адамдар тіптен болмайды. Бекзат кісі өзінің ынта-ықыласын түбірге түйіндейді. Егер түбір түйінделсе, онда Дао-Ақ жол туындайды. Ұлдық парыз бен үлкен ағайындарға деген ізет құрмет адамдықпен ұластыратын түбір тамыр.

1.3. Ұстаз айтты: — Ептей сөйлеп, райын суытуға ысылғандық.... Мұндай кісілерде адамды сүю қаншалықты таяз-ақ.

1.4. Цзэн-цзы айтты: — Мен күніге үш мәрте өзімнен сұраймын: ісінді

жөнде деп кеңес бергенге жан-тәнімнің осы бар күш-қуатын жұмсай алдым ба? Досыммен қатынаста әрқашанда адал бола алдым ба? Маған үйреткенді қайталадым ба екен?

1.5. Ұстаз айтты: — Қарамағында мындаған әскери арба - жарақтары бар мемлекетті басқаруда ықыласты мейлінше осы іс-әрекетке шоғырла да, (халықтың) сенімін ақта; шығысты үнемдей біл және адамдарды аяғын; халықты тиісті кезде пайдалан.

1.6. Ұстаз айтты: — Жас бүлдіршіндер үйде ата-аналарын құрметтеуі тиіс, түзде — үлкендерді сыйлауы, іс-әрекетте — сақ болуы, сөзінде — әділ, адамдарды шексіз сүйуі, сүйтіп адамсүйгіштерге жақындай түсуі абзал - ақ. Егер парыздарын осылайша орындағандардың ынта-ықыласы басылмаса, оны вень мәдениетті (кітапты — Ж.М.) оқуға жұмсауы қажет-ақ.

1.7. Цзы Ся айтты: — Егер кімде-кім әйелімен қарым-қатынаста оның сыртқы көрінісіне анау айтарлықтай көңіл аудармай, адамдық қасиеттерін бағаласа, ата-анасына қызмет етуде бар күш-қуатын жұмсаса, әміршіге қызмет етуде өмірін аямаса, достарымен қарым-қатынаста шыншыл болса, онда оларды парасаттылықтың иегері деп айтпаса да, мен сауатты дер едім.

1.9. Цзэн-цзы айтты: — Егер ата-ананы жерлеудегі күллі қайғылы рәсімді мұқият сақтасақ және бабалардың рухын жадымыздан шығармасақ, онда халықтың ақылағы жөнделе бермек.

1.10. Цзы Цинь Цзы Гуннан сұрады: — ұстаз қай мемлекетте болмасын үнемі басқару тәсілдерін білуге ынтық болды. Иә, ол бұған өзінше ұмтылды ма, әлде біреу оның есіне салды ма? Цзы Гун жауап берді: — Ұстаз діттегеніне әрдайым түгел жетті, өйткені ол мейірімді, ашық, құрметті, қарапайым және келісімпаз болды. Оның талпыныс дәйегі өзгеше еді.

1.11. Ұстаз айтты: — Әкесінің көзі тірісінде, оның (баласының) талпынысын байқа; әкесі өлген соң, оның (баласының) мінез-құлқын байқа. Егер ол үш жыл бойы әкесінің Дао - Ақ жолынан шықпаса, онда мұны ұлдың құрмет қошаметі деуге тұрарлық.

1.12. Ю-цзы айтты: — Ережені жүзеге асырарда түрлі пікірлердің бірлестігіне жету — өте құнды. Алғашқы әміршілердің Дао – жолы осы рәсіммен тартымды. Олар үлкен - кіші істерді осы ұстанымға сүйеніп меңгерді. Егер жүзеге аспас істер кейде кезіксе, олар, түрлі пікірлерден бірлестікке жеткізер талапты меңгере отырып, діттегеніне жеткен. Бірақ Ережеден тыс шеңберде бірлікке жету мүмкін емес.

1.13. Ю-цзы айтты: — Егер (біреу) адалдығымен әділеттілікке жақындаса, оның сөздеріне еруге болады. Егер (сен) құрметтеумен Ережеге жақындасаң, онда ұятсыздық пен масқаралыққа ұрынбайсың. Егер (сен)

туыстық сезімдерден арылмағандарға сүйенсең, одан сенімділігің артады.

1.14. Ұстаз айтты: — Егер бекзат кісі асқа бір тоюды ойламай, сәнді үй-жайды аңсамай, істерде ықыласты, сөзге салмақты, Дао – Жолға түскендермен жақындасу үшін өз кемшілігін жөңдей білсе, ондай адам үйренуді ұнатады.

1.15. Цзы Гун сұрады: — Егер адам кедей, бірақ жағымпаз болмаса, бай, бірақ асқақ шадыр болмаса, ол туралы Сіз не айтасыз? Ұстаз айтты: — Жаман емес! Бәрі бір (Дао - Жолға түсіп) қуанышты сезінген жанды кедеймен, ал Ережені ұстайтынды баймен салыстыруға болмайды. Цзы Гун сұрады: ("Кітаптағы) өлеңдерде" сол туралы айтпайды ма:

Піл сүйегін алдымен кесіп, бұйымды содан өндейді,

Яшманың жылтырлап қырын үйлестіре теңдейді.

Ұстаз жауап берді: — Бәрекелді! Сенімен ақыры "Өлеңдер" туралы да әңгімелесудің реті келді ғой. Егер мен өткенді айтып жатсам, сен болашақта не боларын болжай аларсың.

1.16. Ұстаз айтты: — Адамдар сені біле бермейді деп, қайғырма. Өзің адамдарды білмейтініңе ренжі.

2-тарау. "Басқаруды жүргізу..."

2.1. Ұстаз айтты: — Басқаруды қайырымдылыққа сүйеніп жүргізу,— Құс жолына ұқсайтындай. Ол темірқазықтай өз орнында, ал қалған жұлдыздар оны айналып қозғалады.

2.2. Ұстаз айтты: — "Өлеңдер (Кітабында)" үш жүз шумақтар — олардың мәнін әрбір сөз тізбегімен бағаласақ, онда "таза ойлар жоқ" деп айтар едік.

2.3. Ұстаз айтты: — Егерде халықты заңға негізделген басқару жолына (енерлік) бағыт көрсетсек және жазалайтын (қоқан-лоққы) тәртіпті қолдасақ, онда халық сазай тартудан қашқалақтайды да, ұят (сезімінен) арылады. Егер халықты қайырымдылыққа негізделген басқару жолына (енерлік) тәртіпке көндірсек және Ережелерді (пайдаланатын) жолдың тәртібін қолдауға үйретсек, онда (халықта) ұят сезімі оянады да, ол жөнделеді.

2.4. Ұстаз айтты: — Он бес жастан мен ниетімді оқуға арнадым. Отыз жаста аяғыма тұрдым. Қырық жаста күдіктен арылдым. Елу жасымда Аспанның желісін таныдым. Алпыс жасымда шындықты жалғаннан ажыратуды үйрендім. Жетпіс жасымда жүректің ырқына көндім де, шамадан шықпадым.

2.5. Мэн Ицзы балалық қошеметтеушілік туралы ой-пікірді қалай түсінуге болатынын сұрады. Ұстаз жауап берді:

— Ережелерді бұзбағын. Фань Чи Кунд-цзы мінген арбаны айдайды. Ұстаз айтты: — Мэн Ицзы менен балалық қошеметтеушілік туралы сұраған еді. Мен: Ережелерді бұзбағын,— деп жауап бердім. Фань Чи сұрады: — Бұл сөздерді қалай түсінуге болады? Кунд-цзы жауап берді: — Ата-ананың көзі тірісінде оларға Ережелер аясында (?) қызмет ет; олар қайтыс болғанда Ережелердегі рәсім - салтты орындап жерге көмгін, ас бергін.

2.6. Мэн Уби балалық қошеметтеушілік туралы сұрады. Ұстаз жауап берді: — Әке мен ана балаларым тек ауырмаса екен деп тілейді.

2.7. Цзы Ю балалық қошеметтеушілік туралы сұрады. Ұстаз жауап берді: — Енді (кейбіреулер) балалық қошеметтеушілікті өздерінің ата-анасын асырау ғана деп ұғынады. Олай десек, иттер мен биелер де асырайды ғой. Егер ата-анаға деген қошамет терең құрметсіз істелінсе, онда мұндай берілушіліктің айырмашылығы неде?

2.8. Цзы Ся балалық қошеметтеушілік туралы сұрады. Ұстаз жауап берді: — Үнемі қуанышты жеткізу қиын-ақ. Егер кішілер жұмыстағы

камқорлықты өзіне алса, ал үлкендер шарап пен тамақты иемденсе, мұны балалық қошаметтеушілікке жатқызуға болады ма?

2.9. Ұстаз айтты: — Мен күні бойы Хуэймен сөйлестім. Ол болса түк білмейтіндей маған бірде қарсы келген жоқ. Ол кеткесін оның өмірлік жолын байқап пайымдасам, Хуэйдің тіпті ақымақ еместігіне көзім жетті.

2.10. Ұстаз айтты: — Оның қылық әрекеттерін бақылаймын, іс-әрекетке түрткі болатын себептерді талдаймын, оны жұбататын не екенін анықтаймын. Мұндай адам өзінің қыры мен сырын жасыра алады ма?

2.11. Ұстаз айтты: — Кімде-кім ескіні қайталай, одан жаңаны таба алса, ол жетекші болуға лайық.

2.12. Ұстаз айтты: — Бекзат қайраткер (ұлық) құрал емес.

2.13. Цзы Гун бекзат қайраткер туралы сұрады. Ұстаз жауап берді: — Ол алдымен сөзін іске асырады, соңына іске ереді.

2.14. Ұстаз айтты: — Бекзат қайраткер шамданбай-ақ (адамдарды) топтастырады, кішкентай талпынса да, топтастыруға дәрменсіз.

2.15. Ұстаз айтты: — Оқып ойланбау — пайдасыз, ойланып оқымау — (өзіңді) қауіпке ұшырату.

2.16. Ұстаз айтты: — Өзінше ойлағанға тап беру — жойқыншылық.

2.17. Ұстаз айтты: — Ю, сені білімді қалай анықтауға болатынына үйретейік пе? Егер бір нәрсе білсең, білемін деп үк; ал егер білмесең, білмегеніңді мойында. Білім дегеніміз осы.

2.18. Цзы Чжан мемлекеттік еңбек ақы алу үшін оқышы. Ұстаз айтты: — Көп тыңда, ұстамды бол, күдіктенсең, өзгелер туралы байқап сөйле,— сонда ғана кекшілдік аз болады. Үнемі бақылаудан жалықпа, қауіпті айналып от, қалғанын байқап істе,— сонда өкінішке сирек ұрынасың. Егер сөзінде кінәлаушылық аз болса және мінез-құлықтарына сирек өкініп жатсаң, онда мемлекеттік еңбек ақы болады.

2.19. Ай-Гун сұрады: — Халық бағыну үшін нені қамдау керек? Кунд-цзы жауап берді:

— Егер туралықты көтермелеп, оны қисық-қыңырдан жоғары қойсаң, онда халықтың өзі-ақ бағынады. Егер қыңыр-қисықты қолпаштап, туралықты жаншысаң, онда халық бет-бетімен кетеді.

2.20. Цзи Канцзы одан сұрады: — Халық ілтипатпен ізет, қошамет, сый-сияпат істей білуі үшін және оны соған көндіру үшін — не істеу керек, қалай істеу керек? Ол айтты: — Халыққа ұлы деп қара, сонда ол қастерлі құрметті болмақ. Өзіңнің балалық тақуалығың (?) мен әкелік

сүйіспеншілігіңді танытсаң, халық беріліп қызмет етеді. Жақсыларды жарылқа, қолдағын, ал оқи алмағандарды үйрет,— сонда халық ақыл-кеңесіңе иланады.

2.21. Біреу Кун-цзыдан сұрайды: — Сіз неге (мемлекетті) басқаруға қатыспайсыз? Ұстаз жауап берді: — "Тарих (Кітабында)" айтылған: "Егер балалық құрмет қошемет көрсетем десең, оны көрсет, тек үлкен-кіші бауырларыңмен татулықта бол". Ел басқарудың мән-жайы осында. Осы тұрғыдан, (менде) ел басқаруға тегі қатысып жүрген деймін. Ел басқару үшін міндетті түрде қызметте болу шарт па?

2.22. Ұстаз айтты: — Адамда ар-ұяттың болмауы мүмкін бе, білмеймін. Мұның өзі, үлкен арбаның мойынтұрығын ұстатқызуға жарамайтын келте оқ ағашына, әйтпесе жарнасын көлденең шабақпен жалғастыратын шүберені жоқ кіші арбаға ұқсайды. Онсыз олар қозғалады ма?

2.23. Цзы Чжан сұрады: — Он ұрпақтан кейін не болатынын білуге болады ма?. Ұстаз жауап берді: — Инь (династиясы) Ся (династиясының) жөн-жобасын мұра етті. Мұрадан нені қабылдамағанын, нені қосқанын білуге болады. Чжоу (династиясы) Инь (династиясының) Ережелерін мұра тұтшы. Мұрадан нені қабылдамағанын, нені қосқанын білуге болады. Сондықтан Чжоу (династиясын) жүз ұрпақтан кейін де кім алмастыратынын білуге болады.

2.24. Ұстаз айтты: — Ата-бабаларың еместердің рухына құрбандық шалу — жарамсақтық. Оз борышыңды өтердегі әрекетсіздік — қорқақтық.

3-тарау. "Сегіз қатарлар..."

3.3. Ұстаз айтты: — Адамды сүймейтін — адам! Мұнда қандай рәсім салт ұсталынбақ? Адамды сүймейтін адамда, қандай өн мен сән болмақ?

3.4. Линь Фан Ережелердің мән-жайын сұрады. Ұстаз жауап берді: — Бұл мәселе өте маңызды. Егер әңгіме тұрмыстағы күнделікті әдет-ғұрып туралы болса, онда артық сәнділіктен бас тарт. Жерлеу шеруінде (рәсім салтты орындаудағы) мұқияттылықты ойлаудан гөрі, қайғырып күйінген әсерлі.

3.5. Ұстаз айтты: — *И* және *ди* сияқты (жабайылардың) тіпті өз көсемдері болса да, олар әміршісінен айрылған тұтас *сямен* теңесе алмайды.

3.7. Ұстаз айтты: — Бекзат қайраткер ешқашан да бақталаспайды. Қажет дегенде, тек садақ атысар жарыстан қалыспайды. Ол (садақ ататын) залға ілтипатпен сәлемдесіп, жол бере кіреді, ал шығарда бір чарқа шарап ішеді. Мұндай бәсекелестік бекзат қайраткерге жарасымды.

3.8. Цзы Ся сұрады:

— "Ой, күлкің қандай керемет, нәзіктеу,

Жарқын көзің назыменен кәніктеу,

Түсті өрнек аппақ жүзге сезіктеу!"

Бұл өлеңдердің мағынасы қандай? Ұстаз жауап берді:

— Бет келбетті алдымен ақтайды, соңына түрлі түске бояйды. Цзы Ся тағы сұрады:

— Мұндай жағдайда Ережелер (адамсүйгіштікке) негізделген бе?. Ұстаз жауап берді:

— Шан, сен ғана мені түсінесің! Енді сенімен "Өлеңдер" туралы пікір алысуға болады!

3.9. Ұстаз айтты: — Мен Ся династияның салт-жоралары туралы айта аламын, ал Цзи (тағдырының) жораларын алсақ, оған дәйектер жеткіліксіз. Инь династияның салт-жоралары туралы айта аламын, ал Сун (тағдырының) жораларын алсақ, оған да дәйектер жеткіліксіз. Себеп — мәтін мен даналардың аздығында. Егер (салт-жора) бар болса той, оларды пайдалана алар ем.

3.10. Ұстаз айтты: *Ди*-ге құрбандық шалу рәсіміндегі (жерге) төгілген

шараптың ысырабына тіптен қарап тұрғым келмейді.

3.11. Біреу, ди құрбандығының мән-жайы неде,— деп сұрады. Ұстаз жауап берді: — Білмеймін. Кім (мұны) білсе, көгілдір Көкті басқару (қиын емес) — ол үшін бұған қарау бәрі бір. Сөйтіп өзінің ашылған алақанын корсетті.

3.12. (Ұстаз) ата-бабаларға көзі тірісіндегідей құрбандық шалады; аруақтарға да, олар қасында тұрғандай, құрбандық шалады. Ұстаз айтты: — Егер мен құрбандық шалуға араласпасам, онда мұным тасаттық әкелмеген сияқты көрінеді.

3.13. Вансунь Цзя сұрады: — Мәтелде: "Батыс аймағындағы ао (деп аталатынға) бас игенше, Цзао әулетінің аруағына дұға оқыған артық"— дейді. Солай ма? Ұстаз жауап берді: — Олай емес. Егер көгілдір Көк алдында күнәлансаң, онда жалбарынғаның пайдасыз.

3.14. Ұстаз айтты: — Чжоудың ордасын екі династия тұрғызған. (Оның жоралғысы) қандай көрікті де жарасты! Мен Чжоудың рәсімін құптаймын.

3.15. Ұстаз (Чжоу-гуннің) Үлкен ордасына кірісімен, не істелініп жатқаны туралы бәрін де тәптіштеп сұрай бастайды. Біреуі айтты: — Цзоуда тұратын адамның баласы Ережелерді жақсы біледі, деп осы кім айтқан еді? Үлкен ордаға кірісімен, ол ұсақ-түйекті түгел сұрастыра бастады. Ұстаз мұны есітіп жауап береді: — Мұның өзі Ережелерден дәл туындайды.

3.16. Ұстаз айтты: — Садақтың жебесін атқанда теріні тесіп өткізу,— басты шарт емес. Адамдардың күші бірдей емес қой. Бұрынғы аталар Жолының ұқтыраны осы.

3.17. Цзы Гун әрбір айдың бірінші күнін жариялауда қойды құрбандыққа шалатын рәсімді өзгертпек болады. Ұстаз айтты: — Тәйт! Сен мына қойды қалап тұрсың, ал мен — рәсім жоралғыны ұнатамын.

3.18. Ұстаз айтты: — Егерде әміршіге қызмет етуде рәсім жоралғысы толық орындалса, адамдар мұны жағынушылық дейді.

3.19. Дин-Гун сұрады: — Айта қойшы, әмірші нөкерлерін қалай пайдалану керек, ал нөкерлер әміршілерге қалай қызмет етуі керек? Кунд-цзы жауап берді: — Әмірші нөкерлерін Ережелерді негізге алып жұмсайды; нөкерлер болса, әміршіге аянбай беріліп қызмет етеді.

3.20. Ұстаз айтты:—"Қалыңдықты кездестіру" әні көңіл көтереді, жолдан тайдырмайды; мұңайтады, жараламайды.

3.21. Ай-гун Цзай Водан мехрап топырағына отырғызған ағаштар туралы сұрады. Цзай Во жауап берді: — Халықты абыржыту үшін Ся

(династиясы) кезінде — қарағайлар, Инь (династиясы) кезінде — кипаристер, Чжоу (династиясы) кезінде каштандар талшықтары отырғызылған. Мұны есіткен, Ұстаз (Цзай Воны сөгіңкірей) айтты: — Істелінген нәрсені айта бермейді. Істелінгенге қарсылық білдірмеу керек: өткенді кінәламайды.

3.23. Ұстаз музыка туралы "ата кеңесшіге" мынаны айтты: — Музыка — оны білуге болатындай! Музыканы ойнай бастағандар, онымен тұтас сіңіседі. Десек те, музыкаға еркіндік берсе, ол әдеттегідей бірдей және жеңіл, жарық та, ауыр сияқты. Осы күймен аяқталады да.

3.24. *И мекеніндегі* шекара қызметінің бастығы (Ұстазбен) кездеспек ниетпен мынаны айтты: — Бекзат қайраткерлер келгенде, мен әрқайсысымен кездесетінмін. Шәкірттері (Ұстазынан) оны қабылдауды өтінді. Ұстаздан шыққасын бастық айтты: — Сіздер неге шенеуніктік мәртебе өздеріңізде жоқ деп орынсыз қобалжисыздар? Көк Аспан әлдеқашан Дао-Жолдан арылды, жақын таяуда Аспан Сіздердің Ұстаздарыңды қоңырау етеді.

3.25. Ұстаз Шао туралы айтты: — Мұның дөп жарасымды, оның үстіне, толық өнегелі де. У туралы да айтты: — Мұның нақ жарасымды, бірақ өнегелі емес.

3.26. Ұстаз айтты: — Лауазымы жоғарыдағылар кең пейілдіктен тарықса, Ережені орындауды құрметтемесе, жерлегенді қайғырмаса, оларға мен қалай қарауым керек?

4-тарау. "Қауым және адамды сүю..."

4.1. Ұстаз айтты: — Егер қауымда адамды сүю қалыптасса, ол керемет әсерлі. Кімде-кім адамды сүю орнықтаған мекенге қоныстаса, оны данышпан деу лайық па?

4.2. Ұстаз айтты: — Адамды сүюден қалған ұзақ кедейлікке телінбейді, толқып қуанышқа да енбейді. Адамды сүйетін сүйіспеншілікке сыйымды, данышпан пайдаға тыйымды.

4.3. Ұстаз айтты: — Адамды сүйетін ғана адамдардың (кейбіреуін) ұната, (кейбіреуін) жек көре алады.

4.4. Ұстаз айтты: — Адамсүйгіштікке берілген, зұлымдық жасауға ермеген.

4.5. Ұстаз айтты: — Байлық пен беделге адамның бәрі де ұмтылады. Егер осы мақсатқа жеткізетін Дао-Жол анықталынбаса, адамдар дегеніне жете алмайды. Кедейлік пен жек көру — барлық адамдардың ұнатпайтыны осы. Егерде жағымсыздықтан құтылдыратын Дао-Жол айқындалынбаса, онда адам кемтарлықтан құтыла алмайды. Егер бекзат қайраткер адамсүйгіштіктен арылса, онда ол жоғары мәртебеге лайықты ма? Бекзат қайраткер тамақ үстінде де адам сүйгіш ықыластан ықпайды. Ол асықса да, қиналса да үнемі осы ықыласпен бірге.

4.6. Ұстаз айтты: — Мен адам сүйгіштікті ұнататындарды және адамды сүю қабілетінен арылғандарды жек көрушілерді көрмеппін. Адамды сүйіспеншілікпен ұнататын сезімнен жоғары ештеңе жоқ. Адамды сүю қабілетінен арылғанды жек көруші адамға сүйсінсе де, оны адамды ұнатпайтындарға жақындатпайды. Кім күнбойы адам сүйгіш болып қалар екен? Мен адамды сүюге күш-қуаты жетпейтін адамдарды көрмеппін. Мүмкін, мен көрмеген ондай адамдар бар да шығар.

4.7. Ұстаз айтты: — Әрбір адамның қателіктері оның *данында* (қаралады). Тек қателіктерді талқылағаннан соң, адамды сүюге (оның лайық екенін) білуге болады.

4.10. Ұстаз айтты: — Бекзат қайраткер, Аспан астындағы істер мен мінез-құлықтарды бағалау арқылы біржақтылыққа ұрынбайды, ол әрқашан әділеттілікті көздейді.

4.11. Ұстаз айтты: — Бекзат қайраткер моральді сақтауға басымырақ көңіл бөледі; кішкене адам мекен-жайын ғана ойлайды. Бекзат қайраткер заң бұзылмаса екен дейді, кішкене адам қайырымдылықты ғана күтеді.

4.12. Ұстаз айтты: — Жеке басының қамынан туындаған қимыл-әрекет күшті наразылық тудырады.

4.13. Ұстаз айтты: — Егер мемлекетті (Ережеге) сүйене отырып басқарса, онда қандай қиыншылықтар болуы мүмкін? Егер (Ережені) икемдей мемлекетті басқаруға жаратпасақ, онда мұндай (Ережелердің) қажеті неде?

4.14. Ұстаз айтты: — (Жоғары) шен атқармадым деп, қайғырма; егер қабілетің қызметке сәйкес келмесе, соған қамық. Адамдар мені білмейді деп, қамықпа; өз қабілетіңді қалай жетілдіре бастасаң, солғұрлым адамдар сені біледі.

4.15. Ұстаз айтты: — Шэнь! Менің Дао - Ақ жолым Бірлес пен тұтас. Цзэн-цзы жауап берді: — Расында ма! Ұстаз шыққан соң, шәкірттері сұрады: — Бұл дегеніңіз не? Цзэн-цзы жауап берді: — Ұстаз Жолы екі ұғымды — чжун – сенімді және шу – кешірімділікті қамтиды.

4.16. Ұстаз айтты: — Бекзат қайраткер тек әділеттілікті ойлайды, ұсақ пенде пайданы ғана ойлайды.

4.17. Ұстаз айтты: — Данышпанды көрсең, онымен теңелуге тырыс. Дарақыны көріп, өзіңді-өзің талқылағын.

4.18. Ұстаз айтты: — Әкеңмен немесе анаңмен сөйлескенде жұмсақ та кішіпейіл болғын. Егерде сенің ниетің олардың көңілінен шықпаса да, бәрібір құрметте,— олардың еркіне қарсы келме. Сен өзің шаршасаң да, күңкілдеме.

4.19. Ұстаз айтты: — Әке-шешен тірі де, ұзаққа (көшіп) кетпегін. Егерде ұзап кетсең, бір орында тұрақты өмір сүр.

4.20. Ұстаз айтты: — Егер (бала) әкесі (қайтыс болғаннан кейін) үш жыл бойы оның Дао -Жолын жөндемесе, мұны ұлдың құрметі деуге тұрарлық.

4.21. Ұстаз айтты: — Әке мен шешенің жасын ұмытуға болмас, бір жағы,— қуанасың, бір жағы,— мазаланасың.

4.22. Ұстаз айтты: — Бұрынғы кезде сөзде тұра алмай қалам ба деп, көп уәде бермеген.

4.23. Ұстаз айтты: — Ұстамды адамның қателесуі де сирек.

4.24. Ұстаз айтты: — Бекзат қайраткер уәде беруге асықпаса да, ісіне жылдам.

4.25. Ұстаз айтты: — Рақымды жалғыз қалмайды, отан міндетті түрде көршілер табылады.

4.26. Цзы Ю айтты: — Әміршіге қызмет етудегі беймазалық масқаралыққа ұшыратады. Беймазалық достарыңды да өзіңнен алшақтатады.

5-тарау. "Гунье Чан..."

5.9. Ұстаз Цзы Гуннан сұрады: — Осы сен мен Хуэйдің қайсысын да қабілет басымдау? Цзы Гун жауап берді: — Өзімді Хуэймен салыстыруға батылым жетпейді. Хуэй бір нәрсені есітсе, оның он тармағын түгендеп береді. Ал мен болсам, бір нәрсені есітсем, тек келесісін ғана айта алам. Ұстаз айтты: — Тең еместік айқын. Менде қосылам, сен оған тең емессің.

5.10. Цзай Юй күндіз қалғып кетеді. Ұстаз айтты: — Шірік ағаш оюға жарамайды, көң қоқыммен қабырғаны ағарта алмассың. Мен Юяны не үшін жазғырамын? Ұстаз (тағы да) сөйледі: — Мен бұрын адамдар нені айтса, соны тыңдадым және олар өз сөзінде тұрады деп сендім. Енді адамдардың айтқанын тыңдай отырып, мен оларды өз сөзін қалай орындайтынын тексеретін болдым. Осы өзгеріс Юяның арқасында болды.

5.11. Ұстаз айтты: — Мен табанды адамды кезіктірген емеспін. Біреу сұрады: — Шэн Чэн ше? Ұстаз жауап қайтарды: — Тэн құмарлыққа ұрынады. Мұндайда табандылыққа орын қала ма?

5.12. Цзы Гун айтты: — Адамдардың мені алдағанын ұнатпаймын және өзімде адамдарды алдағым келмейді. Ұстаз айтты: — Алданба! Бұған сен ешқашанда жете алмайсың.

5.13. Цзы гун айтты: — Ұстаздың вэнь - мәдениет туралы ой-пікірін естуге болады. Ал Ұстаздың адамның табиғаты және Аспан Даосы - Жолы туралы ой-пікірін есітуің мүмкін емес.

5.14. Цзы Лу бірдеңені есітіп, оны орындай алмағанда, тағы да осыған (ұқсас) бірдеңені есітіп қалам ба деп қауіптенетін,

5.15. Цзы Гун сұрады: — Күн Вэнь цзыны өлгеннен кейін неге Вэнь деп атап кеткен? Ұстаз жауап берді: — Ол ақылды да, іскер болды. Оның үстіне ол оқығанды ұнатты және өзінен кішілерден әрдайым кеңес сұрағанды ұятқа жатқызбады.

5.16. Ұстаз Цзы Чан туралы айтты: Ол бекзат қайраткердің төрт бірдей Даосын иемденді: қимыл-әрекетте өзін-өзі сыйлауды көздеді, мәртебелі қызметте жауапкершілікті бетке ұстады, халық өсиетінен мейірімділікті ескерді, халықты басқаруда әділеттілікке жүгінді.

5.20. Цзы Вэнь цзы әрбір іске кірісер алдында, оны үш қайтара саралайтын. Ұстаз мұны есітіп айтты: — Екі ретте жетеді.

5.21. Ұстаз айтты: — Дао-Жол мемлекетте үстемдік еткен кезде, Нин Уңзы (өзін) білетіндей көрсетті; мемлекет Дао-Жолдан арылған кезде, ол (өзінің) ақымақтығын көрсетті. Онымен білім жағынан жарысуға болар еді, бірақ ақымақтықпен жарысу — орынсыз - ақ.

5.26. Янь Юань мен Цзы Лу Ұстаздың қасында тұрды. Ұстаз айтты: — Әрқайсыңа өз ниеттерің туралы неге айтпасқа? Цзы Лу айтты: — Менің жолдастарым да күйме арбаны, аттарды, тон шапанды менімен бірдей пайдаланса деймін. Егер олар мүлікті бүлдіріп қойса да, мен ашуланбас едім.

Янь Юань айтты: — Менде өз абыройымды дәріптегім және сіңген еңбегімді тізгім келмейді. Цзы Лу айтты: — Енді Ұстаздың тілегін есітсек. Ұстаз айтты: — Үлкендердің тыныштықта өмір сүруі, дос-жарандардың шыншыл болуы, кішілердің (үлкендерге) қамқорлық жасауы жөн-ақ.

5.27. Ұстаз айтты: — Гәп осында! (?) Мен (әлі) өз қатесін көріп, өзін-өзі сөге алатын адамды кезіктірмедім.

5.28. Ұстаз айтты: — Тіпті он үйден тұратын қоныста да тура сөзді, адал жандар табылуы әбден мүмкін, бірақ мен олардан (бәрібір) ілімге деген талпынысыммен асып түсем.

6-тарау. "Юнге байланысты..."

6.3(1). Ай-гун сұрады: — Сіздің шәкіртіңіздің қайсысы оқуды бәрінен де жақсы көрді? Кун-цзы жауап берді: — Янь Хуэй оқығанды бәрінен де жақсы көрді. Ол ашуланбады, қателігін қайталамады. Өкінішке орай, ол өмірден ерте қыршын кетті. Қазір ондай ынталылар жоқ. Біреудің оқуды сондай ұнатқанын есіткен емеспін.

6.8. Цзы Канцзы сұрады: — Чжун Юді (мемлекетті) басқаруға тартуға болады ма? Ұстаз айтты: — Ю батыл. Басқаруға отан рұқсат беру туралы қандай күмән болуы мүмкін? (Цзи Канцзы) сұрады: — Басқаруға Цыны тартуға болады ма? Ұстаз жауап берді: — Цы ақылды. Оны басқаруға рұқсат етуге қандай күдік болуы мүмкін? (Цзы Канцзы) сұрады:

— Цюді басқару ісіне тартуға болады ма? Ұстаз айтты: — Цю талантты. Оны басқаруға рұқсат етуге қандай күдік болуы мүмкін.

6.11. Ұстаз айтты: — Иэ, Хуэй дана той! Ол бір уыс күрішпен қанағаттанады және асқабақтың қабығымен сусындайды, жырық лашықта өмір сүреді. Өзгелер мұндай кемшіндікке төзбес еді, ал ол болса бәріне де разы. Иэ, Хуэй қандай дана еді!

6.13. Ұстаз Цзы Сята айтты: — Сен елеусіз табандай емес, қайта бекзаттылығы артық ғұлама болуың керек.

6.18. Ұстаз айтты: — Адамда қашан *чжи* (мінез-құлықтың қасиеті) басымдық етсе, онда тағылық (*е*) тарылмақ; егер де *вэнь* (білімділік) басымдық етсе, онда білімдарлық (*ши*) орнықпақ. Тек мінез-құлық пен білімділіктің қасиеттері қосылғанда ғана, бекзат кісі қалыптаспақ.

6.19. Ұстаз айтты: — Адам туғаннан тік тұрып, кейіннен бүгіліп шөксе де, аман-сау болса, онысын кездейсоқ жазмыштың көрсеткені дегін.

6.20. Ұстаз айтты:—Қалай істеуді білетіндерді істі ұнататындармен теңестіруге болмайды; істі ұнататындарды істелінген нәрседен ләззат алмақшылармен салыстыруға болмайды.

6.21. Ұстаз айтты: — Кімде-кім (өзінің дамуында) орташа адамнан асып түссе, онымен асқақтық туралы сөйлесуге болады; кімде-кім (өзінің дамуында) орташа байға жетпесе, онымен асқақ биіктік туралы сөйлесу ретсіз.

6.22. Фань Чи даналық неден тұрады деп сұрады. Ұстаз айтты: — Бойындағы күш-қуатты халықтың борыштық сезімін оятуға, аруақтар мен құдайларға жақындамай-ақ, оларға табындыруға жұмсау — даналыққа дәйек. Фань Чи адамды сүю жөнінде сұрады. Ұстаз айтты: — Адамсүйгіштіктің қиындығы басында, ал табысы біртіндеп соңына келеді,

— оның ерекшелігі де осында.

6.23. Ұстаз айтты: — Ақылды суға қарап рахаттанады, адам сүйгіш тауға қарап рахаттанады. Ақылды — қозғалысқа, адам сүйгіш — тыныштыққа әуес. Ақылды бақытты, адам сүйгіш ұзақ өмір сүреді.

6.24. Ұстаз айтты:—Ци патшалығындағы бір реформа Лу патшалығындағы өзгерістермен бірдей; Лу патшалығындағы бір реформаға Дао - Жол орнығады.

6.25. Ұстаз айтты: — Шарапқа деген (мына) ұзын ыдыс (бұрынғы) шараптың ыдысына ұқсамайды. Бұл кубок па? Бұл кубок па?

6.26.Цзай Во сұрады: — Егер адам сүйгішке айтса: "Құдыққа адам сүйгіш құлап кетті",— десе, ол бірден құдыққа түсер ме еді? Кунд-цзы жауап берді:

— Оған мұны істеу керек пе? Бекзат кісінің құдыққа құлағанды құтқаруға келу ықтимал, бірақ соңынан суға сүңгу керек болмас. Оны алдау мүмкін, оның алданып қалуы жарамас.

6.27. Ұстаз айтты: — Бекзат кісі вэнь — мәдениетті кеңірек танитын күйде және өзін үнемі Ережелерде ұстағанда,— бұл рәсімді бұза алмайды.

6.28. Ұстаз Наньцзыны қарсы алуға шығады. Цзы Лу оған ренжиді. (Ұстаз) шын ниетін білдірді: — Мен дұрыс істемесем, көк Аспан мені қабылдамасын! Иә, көк Аспан мені қабылдамасын!

6.29. Ұстаз айтты: — Тендікке табан тіреу — ең жоғарғы рақымшылдық! Бірақ адамдар бұл нұсқауға өте сирек құлақ асады.

6.30(28). Цзы Гун айтты: — Егер де халықты аянбай жарылқап, бәрінің де тұрмысын жақсартпақ адам табылса, оны қалай бағалар ең? Оны адам сүйгіш деуге болады ма? Ұстаз жауап берді: — Неге адам сүйгіш деп қана? Оны нағыз данагер деуге болады ғой! Оның іс-әрекеті Яо мен Шуннан да асып түспек. Адамсүйгіштік дегеніміз не? Егер сен өзің аяқта нық тұрғың келсе, онда басқаның да аяққа тұруына қол үшін бер. Егер сен жұмысың жақсы жүрсін десең, әрі оны қаласаң, онда өзгелердің істерінің жақсаруына көмектес. Мұндай (адам) үлгілі болуға лайық. Ол туралы дәм сүйгіштік өнегені үйренген, деп айтады.

7-тарау. "Мен беремін..."

7.1. Ұстаз айтты: — Мен беремін, бірақ жасамаймын. Мен көнеге сенемін және оны ұнатамын. Осы тұрғыдан өзімді Лао Пәнмен салыстыруға бейіммін.

7.2. Ұстаз айтты: — (Коп сөйлемей), тек есте іріктеп, жүректе сақта; зерікпей ықыластана оқы; шаршап-шалдықпай өзгелерге бағыт бер,— бұдан мен не тындырам?

7.3. Ұстаз айтты: — Егер ізгі адам жетілмей, ілімге терең бойламай, парыздың ұлағатын білсе де, оған ере алмаса және кемшілігін жөңдей алмаса — мұның бәрі де мені күйіндіреді.

7.5. Ұстаз айтты: — Япыр-ау, менің ұнжырғам қалай түсіп кетті. Көптен бері Чжоу-Гунды түсімде де көрмейтін болдым.

7.6. Ұстаз айтты: — Дао-Жолға жетуге ерік-жігерді толық жұмсап, ізгілікті бол, адамсүйгіштікке сүйен, өнерлі болуға жаттық.

7.7. Ұстаз айтты: — Егерде маған кептірілген аз ет әкелсе де, мен ешқашан оқытудан тартынбаймын.

7.8. Ұстаз айтты: — Мен білімге ұмтылмаған ешкімді де дұрыс жолға қоя алмаймын. Мен өз ойларын жеткізуде қиналмайтынды үйретпеймін. Бір бұрыш арқылы қалған үш бұрышты табуға қабілетсізге мен ойымды қайталамаймын.

7.12 (11). Ұстаз Ян Юанға айтты: — Егерде (бізді) қатыстырса, әрекеттенеміз; егерде (бізге) теріс қараса, аулақтанамыз. Тек екеуміз ғана осылайша істей аламыз. Цзы Лу сұрады: — Егер де Сізге армияны басқаруға сенім білдірсе, кімді өзіңізбен алар едіңіз? Ұстаз жауап берді: — Құр қолмен жолбарысқа шабуылға (дайынмын) немесе өзеннен жүзіп өтемін деп, абайсызда (әйтеуір) қаза табатынды емес, керісінше, іске сақтықпен қарап, жоспарын ойластыруды ұнатып қана қоймай, табысқа жете алатындарды өзіммен бірге алар едім.

7.12. Ұстаз айтты: — Егерде дәмелі байлық болса, онда мен базардың қақпасын күзетуге келісер едім. Дәмеленетін мүмкіндік болмаса, онда мен өзіме ұнайтын іспен шұғылданам.

7.16. Ұстаз айтты: — Дәмсіз тамақты жеу, су ішу, шынтақтап бүктеле ұйықтау — мұның бәрі де қанағаттанарлық күй. Маған тер төкпеген байлық пен атақ өтпелі бұлт сияқты.

7.20. Ұстаз айтты: — Менің білімім туа біткен емес. Мен білімді тек ежелгі дүниеге деген сүйіспеншілік және (оқудағы) табандылық арқылы

игердім.

7.21. Ұстаз керемет ғайыптар туралы, денелік күш, хаос пен рухтар туралы айтпады.

7.22. Ұстаз айтты: — Егер (біз) жолда үшеу болсақ, онда екі (жолаушының) әрқайсысы менің жетекшім бола алады. Мен жақсылықты таңдап, соған еремін, жаман нәрсе сақтыққа үйреткенде тана жөнделуге жәрдем етеді.

7.25. Ұстаз төрт ғылымға — вэнь - мәдениетке, іс - қылықтағы (әділеттілікке), берілгендікке және адалдыққа үйретті.

7.28. Ұстаз айтты: — Тереңге тәнтілік танытпайтын адамдар ғана шамасына қарап ойланбай-ақ іске кірісуге бейім тұрады. Мен ондай емеспін. Көп тыңдаймын, одан ізгілікті таңдаймын, соны бетке ұстаймын. Көп нәрсені бақылап, есте сақтаймын. Мұндай білім қосалқылыққа жол ашады.

7.30. Ұстаз айтты: — Адамды сүю бізге жат па? Адамдықты ұнатып ұмтылсаң болғаны, адамсүйгіштік қалыптасады.

7.33. Ұстаз айтты: — Мен оқымыстылығыммен басқаға ұқсаймын. Ал бекзат кісінің қадір-қасиетін толық игере алмадым.

7.34. Ұстаз айтты: — Даналық пен адамсүйгіштіктің кемел түрлерін алсақ, мен оларды игере алар ма екенмін? Бірақта жалықпай оқимын және еңбектенем, шаршауды білмей үйренем,— өзім туралы осыны ғана айта алам. Гунси Хуа айтты: — Байыбына барсақ, біз осыны үйрене алмай жүрміз.

7.35. Ұстаз қатты науқастанды. Цзы Лу оған (табиғат рухына) табынуды өтінді. Ұстаз сұрады: — Солай істейді ме екен? Цзы Лу жауап берді: — Істейді. "Иман шартта" былай делінген: "Жер мен Аспанның рухтарына табын". Ұстаз жауап берді: — Мен көптен бері табынам.

8-тарау. "Тай Бо..."

8.2. Ұстаз айтты: — Ережесіз қошаметтеу әбігерлікті тудырады; Ережесіз сақтық жасқаншақтықты тудырады; Ережесіз батылдық бүлікті тудырады; Ережесіз қайтпастық тұрпайылықты тудырады. Егер бекзат кісі туысқандарына беріле қызмет етсе, онда халықта адамсүйгіштік өрбиді; егер ол ескі достарын ұмытпаса, онда халық ынтымақтықты ұмытпайды.

8.9. Ұстаз айтты: — Халықты күштеп жұмыс істетуге болады, бірақ не үшін істеліп жатқанын күштеп түсіндіруге болмас.

8.10. Ұстаз айтты: — Егер батылдықты құрметтеп, кедейлікті сөксе, бүлінушілік болмақ. Егер де адамсүйгіштіктен жұрдайды жек көрсе, толқу басталмақ.

8.13. Ұстаз айтты: — (Біздің) ілімді адал ұнат; (біздің) Дао – Жолды жетілдіруде, өлімнен де қаймықпа; Тыныштығы шайқалған мемлекетке аяқ баспа; былығы басым мемлекетте өмір сүрме. Егер Аспан астында Дао – Жол бар десең, өзінді корсет; егер (Аспан астында) Дао - Жол жоқ десең, көзге көрінбе. Дао – Жол үстемдік ететін мемлекетте кедей және атақсыз болу ұят-ақ.

8.14. Ұстаз айтты: — Егер сен оның орнында болмасаң, онда оның басқару ісіне араласпа.

8.17. Ұстаз айтты: — Оқыған кезде білімді ала алмай қалам ба деп қорық, ал (оқуды бітіргесін) (білгенімді) ұмытып қалам ба деп қорық.

8.18. Ұстаз айтты: — Шунь мен Юй қандай дәрежеге көтерілген еді! Аспан астында әмір жүргізе отырып, олардың өздері басқаруға араласпады.

8.19. Ұстаз айтты: — Яо — ұлы патша! Ол қандай зор мәртебеге жетті! Тек Аспан зор, Яо тана соған енді. Оның жомарттығы қандай шексіз еді! Халық өзінің ырзығын білдіруге лайықты сөз таба алмады. Иә, оның жасағандары қандай қастерлі еді! Оның сауаттылығы неткен жарқын еді!

9-тарау. "Ұстаз сирек..."

9.1. Ұстаз ли – пайда туралы, мин — тағдыр туралы, жэнь — адамды сүю туралы сирек айтушы еді.

9.2. Дан-нан келген адам Дасиян айтты: — Кунд-цзы қандай ұлы! Оның ғұламалығы керемет, бірақ оның әлі ешнәрседен даңқы шықпады. Мұны есіткен Ұстаз шәкірттеріне айтты: — Маған қандай іспен шұғылданған жөн? Арба айдағаным ба, әлде садақ атқаным дұрыс па? Шамасы, арба айдатқызар өнерім дұрыс шығар!

9.3. Ұстаз айтты: — Ереже бойынша бөріктер ағаш қабығынан тігілу керек, бірақ енді жібектен тоқылатын болды. Бұл арзан, менде көптің істегеніне көштім. Ереже бойынша, (әміршіге) төменде залға кіре берісте тұрып тағзым ету керек, енді ол орнынан тұрған кезде тана тағзым ететін болды. Осыған қарамай, мен басшыларға ұнамаса да төменде тұрып тағзым ете берем.

9.4. Ұстаз төрт (кемшіліктер) түкке жараспайтын: болжалға бейімшілдік, бір жақты кесіп айту, қасарысу және өзін-өзі асқақтату.

9.6. Бірінші кеңесші Цзы Гуннан сұрады: — Ұстазды жіті білікті деуге болады ма? Оның таланты қалай осыншама басым? Цзы Гун жауап берді: — Көк Аспанның өзі оған аса даналықты және көптеген талантты аямай-ақ берді. Ұстаз мұны есітіп айтты: — Мен туралы бірінші кеңесші не біледі? Жасымда мен кедей болдым, сондықтан көптеген жеккөрінішті істі үйрендім. Ал бекзат кісі түрлі білімді игерді ме екен? Тіпті коп емес.

9.7. Лао айтты: — Ұстаз айтады: "Мені мемлекеттік қызметке пайдаланбады, сондықтан (алты - Ж.М.) өнердің кейбірін игердім.

9.8. Ұстаз айтты: — Мен білімдерді дұрыс игердім бе? Жоқ (мен аз білемін). Егер қарапайым адам маған сұрақ қойса, онда мен (мән-жайды) білмей-ақ, одан сұрақ қоюдың себебі мен оның салдарын сұрап, (мән-жайды анықтаймын да), оған бәрін тәптіштеп түсіндіремін.

9.9. Ұстаз айтты: — Феникс ұшып келмейді, Хуанхэ өзінің нышанын білдірмейді! Менде үміт үзілді!

9.10. Ұстаз, қайғылы киім-кешекке оранған адамдарды немесе жол-жоралы бөрік пен киімдерді кигендер, немесе соқырлар кезіксе, олар тіпті өзінен кіші болса да, әрдайым тұрып жол берді, ал қасынан өткесін әрдайым тездетіп жүріп кететін.

9.11. Янь Юань күрсіне айтты: — (Ұстаздың) іліміне (мен) үңілген сайын, ол асқақ көрінетін; оны білейін деп жиі талпынсам да, ілім мызғымайды. (Мен) оны алдынан корейін десем, кенеттен оның соңында

қалып қоям. Ұстаз асықпай, байыппен оған адамдарды тартады, ол білім арқылы менің ақылымды кеңейтті, рәсім салт арқылы мені икемдеді. Мен (оның ілімін үйренуден) бастартайын дедім, оған дәтім жетпеді; мен күш-жігерімді сарқи жұмсадым, оның ілімі көз алдымда елестеп тұратындай еді, мен соған ілескім келді, бірақ мұрша жеткіздірмеді.

9.12. Ұстаз ауыр науқастанып қалады. Цзы Лу оған бірнеше шәкірттерін (оны төредей күтсін) деп жібереді. Арада коп уақыт өткесін асқынған ауру біртіндеп қайтады да, Ұстаздың реңі кіреді. Содан ол айтады: — Чжун Ю! Баяғы да сен (мені) алдадың. Төре болмасам да, төреге лайықты қызмет етуді көп тілеп, кімді алдамақ болдым? Көк Аспан! Шенеуніктердің қолында емес, (өзімнің) шәкірттерімнің қолында өлгенім маған анағұрлым артық емес пе? Оның үстіне, мені тіпті сәндеп көмбесе де, базы жерде көмусіз қалдырмас деймін!

9.13. Цзы Гун айтты: — Мынау керемет яшманың бөлшегі. Оны қобдишаға тығып, сақтайын ба? Әлде оны бағалайтынды тауып, соған сатайын ба? Ұстаз айтты: — Сатқын! Сатқын! Мен бағалаушыны күтемін.

9.14. Ұстаз жабайылардың арасында тұрғысы келді. Біреу айтты: — Бұл қалай, мүмкін бе? Онда дөрекілік төніп тұр ғой! Ұстаз жауап берді: — Бекзат кісі қайда қоныс тапса, онда дөрекі мінез-құлық аяқ тартуы керек.

9.17. Өзеннің жағасында тұрған Ұстаз айтты: — Өтіп бара жатқан (уақыт) мына (атысқа) ұқсайды! Күні-түні тынымсыз-ақ.

9.26. Ұстаз айтты: - Үш армия бастығын орнынан алуға болады, бірақ қарапайым халықты өзінің ниетінен бас тартқыза алмайсың.

9.28. Ұстаз айтты: — Аяз түскенде ғана қарағай мен кипарис жапырақтарының ең соңына солатынын аңғарасың.

9.29. Ұстаз айтты: — Дана күдіктенбейді, адам сүйгіш ренжімейді, батыл қорықпайды.

9.30. Ұстаз айтты: — Адаммен бірге оқысаң да, онымен әрдайым Дао - Жолды бірге өтпейсің. Адаммен Дао-Жолды бірге өтсең де, онымен әрқашан (осы Жолда) бірдей бекімейсің. (Осы Жолды) бірге өтсең де, әрқашан жауапкершілікті бірдей бөлісудің ыңғайы келмейді.

10-тарау "Алдымен оқыдық..."

11. 1. Ұстаз айтты: — Кімде-кім алдымен Ережелер мен музыканы оқып, соңына шенеуніктер болса, олар, мәртебесі мен жалақысы жоқ, қарапайым адамдар. Кімде-кім алдымен шенеунік болып, соңына Ережелер мен музыканы оқыса, олар циндар мен дафуцдар (ақсүйектердің - Ж.М) балалары. Егер маған қабілеттілер керек болса, онда мен оқудан бастағанды таңдар едім.

11.3. (Кунд-цзы-ЖМ) оқушыларының арасында ізгілікті жүзеге асыруда ең қабілеттісі — Янь Юань, Минь Цзяцянь, Жань Боню, Чжун Гун болды; сұхбатты жүргізу қабілеті жағынан — Цзай Во, Цзы Гун; мемлекеттік істі жүргізуде — Жань Ю, Цзи Лу; вэнь — мәдениет мәселесін насихаттауда — Цзы Ю мен Цзы Ся көзге түсті.

11.12. Цзы Лу рухқа табыну туралы сұрады. Ұстаз жауап берді: — Біз тірі адамдарға қызмет ете алмай жатқанда, өлгендерге қалай қызмет етпекпіз? Цзы Лу тағы да әуесқойлық білдірді: — Білгім келгені, өлім дегеніміз не? (Ұстаз) жауап берді: — Біз өмірді (әлі) түсіне алмай жатып, өлім туралы не біле аламыз?

11.16. Цзы Гун сұрады: — Кім жақсы — Ши ме, әлде Шан ба? Ұстаз жауап берді: — Ши (ортадан) өтті, ал Шан (оған) жеткен жоқ. Цзы Гун сұрағын жалғастырды: — Демек, Ши жақсы той? Ұстаз жауап берді: — Өтіп кету де, жетпей қалу да жаман.

11.17. Цзиши Чжоу-гуннан да артық байығысы келді. Оның байлығын көбейтуге Цю (әділ емес жолмен) салықтарды жинау арқылы жәрдем берді. Ұстаз айтты: — (Жань Цю) менің шәкіртім емес. Сіздер ойланбай-ақ жалау көтеріп, барабан соғып оған шабуыл жасауларыңызға болады.

11.18. (Ұстаз айтты): — Чай ақымақтау, Шэнь топастау, Ши екіжүзді, Ю болса дөрекілеу.

11.19. Ұстаз айтты: — (Янь) Хуэй оқуда үлкен жетістікке кетті, бірақ мұқтаждықта қиналды. Цы көк Аспан әмірін қабылдамай, сауда-саттықпен шұғылданды, байлығын көбейтті, оның (сауда-саттықтағы) есептері әркез дәл болды.

11.24. Цзи Цзыжань сұрады: — Чжун Ю мен Жань Цю ұлы мемлекет шенеуніктері деуге болады ма? Ұстаз айтты: — Сендер менен басқа адамдар туралы сұрап жатыр ма деп қалдым, бірақта менен Ю мен Цю туралы сұрадыңдар. Ұлы мемлекет шенеуніктері Дао -Жолға түсіп, патшаға қызмет ететіндер. Егер олар мұны істей алмаса, қызметінен кетуі керек. Қазіргі Ю мен Цюдi қатардағы шенеуніктер деуге тұрарлық. (Цзи Цзыжань) айтты:

— Демек, олар әруақытта жоғарыдағыларға бағынады ғой? Ұстаз айтты: — Егер әкені немесе патшаны өлтіру туралы талап қойылса, олар (бұйрықты) орындамайды.

11.25. Цзы Лу Би уезін басқаруға Цзы Гаоны жібермек болады. Ұстаз айтты: — Мұның басқа адамның баласын өлтіргенмен бірдей. Цзы Лу жауап берді: — Онда халық бар, ана жер рухтары мен дәндерінің мехрабы бар. Оқып білу дегеніміз тек кітапты оқу ғана ма? Ұстаз айтты: — Тілі шапшаңдарды жек көретінім, осыдан.

12-тарау. "Янь Юань..."

12.1. Янь Юань адамсүйгіштік туралы сұрады. Ұстаз жауап берді: — Өз кемшілігіңді жеңіп, (сөздерің мен мінез-құлқыңда) Ережелерден шықпасаң — адамсүйгіштіктің нышаны, осында. Егер бірде өзінді жеңіп, (сөздерің мен мінез-құлқыңда) Ережелерге оралсаң, онда көк Аспан сені адамсүйгіштікті иемденуші деп атайды. Адамсүйгіштік адамның өзіне байланысты. Ол қалай өзгелерден тәуелді бола алады? Янь Юань тағы да өтінді: — Осыған қалай жетуге болатынын айтып берсеңіз. Ұстаз жауап берді: — Ережелерге сәйкес келмейтінге көңіл бөлмегін; Ережелерге үйлеспейтінді тыңдамағын; Ережелерді бұрмалайтынды айтпағын; Ережелермен үйлеспейтінді істемегін. Янь Юань жауап берді: — Мен аңғал болсам да, осы кеңестерге еруге дайынмын.

12.2. Чжун Гун адамсүйгіштік туралы сұрады. Ұстаз жауап берді: — Үйіңнен тыс түзде адамдарды құрметті қонақтардай қарсы ал. Халықтың ықыласын пайдалана отырып, өзінді үлкен құрбандық жасағандай ұстағын. Өзіңе тілемейтінді, өзгеге істемегін. Мемлекетте жаулыққа жол берме, отбасында араздықты асқындатпа. Чжун Гун айтты: — Мен, Юн, аңғал болсам да, осы кеңестерге еруге дайынмын.

12.3. Сыма Ню адамсүйгіштік туралы сұрады. Ұстаз жауап берді: — Адам сүйетін сөздерін аңдап айтады. (Сыма Ню) тағы да сұрады: — Сонда ойын күдікпен жеткізетін (біреулерді) ғана адам сүйетіндерге жатқызамыз ба? Ұстаз жауап берді: — Егерде орындауы күрделі нәрсе кезіксе, ой толғанады, оның несі бар?

12.4. Сыма Ню бекзат кісі туралы сұрады. Ұстаз жауап берді: — Бекзат кісі мазасыз емес және үрейге берілмейді. (Сыма Ню) қайтадан сұрады: — Мазасызданбау және үрейге берілмеу — мұның өзі бекзат кісі деуге жетерлік пе? Ұстаз жауап берді: Егер өзіңнен кемшіліктерді таппасаң, онда мазасызданудың да, үрейге берілудің де себебі жоқ.

12.7. Цзы Гун нағыз билеудің мән-жайы туралы сұрады. Ұстаз жауап берді: — Мұның өзі азық-түлік пен қару-жарақты жеткілікті ететін, халық сенімін орнықтыратын басшылық. Цзы Гун сұрады: — Егер де (таңдауға) мүмкіндік берілсе, онда Сіз алдымен неден бастартар едіңіз? Ұстаз жауап берді: — Қару-жарақтан бас тартуға болар еді. Цзы Гун тағы да сұрады: — Қалған екеудің біреуін қалауға тура келсе, онда Сіз алдымен нені құрбан етпексіз? Ұстаз жауап берді: — Шамасы, азық-түліктен бас тартар ем. Өлімнен ешкім құтыла алмайды, ал халықтың сенімінен қалсақ, онда (мемлекет) құлайды.

12.11. Цискі (патшасы) Цзин Гун Кун-цзыдан нағыз билеудің мән-жайын сұрады. Кун-цзы жауап берді: — Әмірші әміршінің өзі, шенеунік — шенеуніктің, әке — әкенің, бала — баланың өзі болуы керек. Әмірші айтты:

— Керемет! Расында, әмірші — әмірші болмаса, шенеунік — шенеунік болмаса, әке — әке болмаса, бала — бала болмаса, онда азық-түлік тіпті (мол) болса да, оны мен дұрыс пайдалана алар ма екенмін?

12.14. Цзы Чжан нағыз билеудің мән-жайы туралы сұрады. Ұстаз жауап берді: — Күзетте тұрып, шаршағандықты ұмыту; өкімді орындау да, берілгендікті есте сақтау.

12.16. ұстаз айтты: — Бекзат кісі адам бойындағы ізгілікті өзіне ендіруге көмектеседі де, жамандықты жалғастырудан сақтандырады. Шектеулі адам керісінше істейді.

12.17. Цзи Канцзы Кун-цзыдан басқарудың мәні туралы сұрады. Ұстаз жауап берді: — Басқарудың мәні дұрыс қылық әрекеттен білінеді. Егер Сіз дұрыс әрекеттене білсеңіз, онда теріс қылыққа кімнің төбеті шаппақ?

12.19. Цзи Канцзы Кун-цзымен әңгімесінде нағыз биліктің мән-жайы туралы сұрады: — Дао-Жолға жақындамақ ниеттегі (басқалар) Дао-Жолды жойып алса, оны жазалауға болады ма? Кунд-цзы жауап берді: — Нағыз билікті жүргізетіндер нақақтан-нақақ адамдарды өлтіреді ме? Ізгілікке өзінде ұмтылсаң, онда халықта мейірімді болады. Бекзат кісілердің ізгілігі — желге, толмаған адамдардың ізгілігі шөпке ұқсайды. Жел қайда уйлдесе, шөп сонда иіледі.

12.22. Фань Чи адам сүйіспеншілігі туралы сұрады. Ұстаз жауап берді: — Ол дегеніміз адамдарды ұнату. (Фань Чи) білім туралы сұрады. Ұстаз жауап берді: — Бұл дегеніміз адамдарды ұғу. Фань Чи түсінбеді. Сонда ұстаз түсіндірді: — Қашанда түзуді жоғарылатып, оны қыңыр-қисықтың үстіне қойса, онда қисықтар түзулене бастайды. Фань Чи үнсіз кетті, ұзамай Цзы Сяны кезіктіріп, айтты: — Мен дәл қазір Ұстазды көріп, одан білім туралы сұрадым. Ұстаз айтты: "Қашанда түзуді жоғарылатып, оны қыңыр-қисықтың үстіне қойса, онда қисықтар түзулене бастайды". Бұл нені білдіреді? Цзы Ся жауап берді: — Япырай, бұл сөздердің мәні қандай терең? Бұрында Шунь патшалығында Аспан астындағы халықтар арасынан Гао Яоны сайлағанда, (онда) адамсүйгіштікті игермегендердің бәрі де кетуге (мәжбүр болды). Кейін Тан патшалығында Аспан астындағылар халықтың арасынан Иняны сайлағанда, (онда) адамсүйгіштікті игермегендер кетуге (мәжбүр болды).

13-тарау. "Цзы Лу..."

13.3. Цзы Лу сұрады: — Вэй әміршісі Сізді (мемлекетті) басқаруға шақыртысы келеді. Сіз неден бастамақшысыз? Ұстаз жауап берді: — Мәніне сәйкес келмейтін атауларды реттеуден бастау керек! Цзы Лу сұрады: — Сіз қалай, тағы да оз айтқаныңыз да тұрмақсыз ба? Неліктен тәртіпке келтіру шарт? Ұстаз жауап берді: — Өзің қандай сауатсызсың! Бекзат кісі түсінбегеніне сақтықпен пайымдап қарайды. Егер атаулар мән-жайдан туындамаса, ойың бөлінеді. Егер сөздерің ойыңнан шықпаса, онда істер оңға баспайды. Іс жүрмегенде Ережелер мен музыка жарамсыз қалмақ. Егер Ережелер мен музыка ықпалсыз болса, онда жазалар нағыз діттегеніне жетпейді. Жаза мақсатқа жеткізбеген де, халық өзінің қол-аяғының күш-қуатын қалай пайдалы жұмсаудың жөнін білмей арсаңға түседі. Сондықтан бекзат кісі ендірген атауларды дұрыс түсіндіріп айтуы керек, ал айтқанды орындау да міндет. Бекзат кісінің сөздерінде дәйексіздіктің ешқандай жігі білінбеуі керек.

13.4. Фань Чи егін шаруашылығына үйренбекші тілек білдірді. Ұстаз жауап берді: — Мұнда мен білгір шаруалармен жарыса алмаймын. Сонда (Фань Чи) кідірместен көкөністі өсіруге үйрету туралы тілегін білдіреді. Ұстаз жауап берді: — Мұнда мен тәжірибелі бақшашымен таласа алмаймын. Фань Чи кетеді. Сонда Ұстаз айтты: — Иә, қараңызшы, мына Фань Сюй жас бала сияқты! Егер басшылар Ережелерді ұнатса, онда көптің арасынан, сірә, оны құрметтемейтін ешкімде табылмас; егер де басшылар әділеттілікті қолдаса, онда халық арасынан оған бағынғысы келмейтіндерді іздесең де таппассың; егер басшылар адалдықты ұнатса, онда халықтан адал болғысы келмейтін ешкімді де таппайсың. Егер де жұрттың бәрі де осындай болса, онда төрт құбыласы тең халық балаларын арқалап (жоғарыдағыларға) ұмтылады, ондай да (басшылардың) өздеріне жер шаруашылығымен шұғылдану қажет пе?

13.5. Ұстаз айтты: — Егерде үш жүз өлеңді түгел жатқа білетінге басқаруды тапсырсаң, ондайлар бұл жұмысты алып кете алмайды, сондай-ақ оны көрші патшалыққа жіберсең де, онда да істі өзінше шеше алмайды, сонда өлеңді көп жаттағанның қажеті қандай болмақ?

13.6. Ұстаз айтты: — Егер басшы өзін дұрыс ұстаса, онда істер бұйрықсыз-ақ жөнделеді. Егер де басшы өзін дұрыс ұстай алмаса, онда қанша бұйрық болмасын, халық отан бағынбайды.

13.9. Ұстаз Вэйга бара жатты, арбаны Жань Ю сүйреді. Ұстаз айтты: — Мұнда халық қандай көп еді! Жань Ю сұрады: — Халық осындай көп болғанда, оны қалай қаратуға болады? Ұстаз жауап ерді: — Алдымен оны байыту керек. Жань Ю таты да сұрады: — Ал ол байысын-ақ, сонда оның мінез-құлығы әрмен қайтіп бағытталынбақ? Ұстаз жауап берді: — Оны тәрбиелеу керек.

13.10. Ұстаз айтты: — Егер де (әмірші) мені (қызметте) пайдаланса, онда мен бір жылдың ішінде тәртіп орнатар едім, ал үш жылдан кейін табысқа жеткізер едім.

13.13. Ұстаз айтты: — Егер адам өзін-өзі жөндей алса, онда оған басқару жұмысын атқару қиын ба? Егер де өзін жөндей алмаса, онда өзгелерді қайтіп жөндемек?

13.18. Шэ-гун Кун-цзыға қарап айтты: Менің донымда (қауымдастығымда — Ж.М.) турашыл адам бар. Оның әкесі қойды ұрлағанда, баласы ол туралы (билеушілерге) хабар жеткізді. Кунд-цзы айтты: — Менің дянымда тіке адамдар сіздерден өзгеше, әкесі балаларының кемшілігін, балалары әкесінің кемшілігін жасырады — туралық тұтқасы осында ғана.

13.19. ФаньЧи адамсүйгіштік туралы сұрады. Ұстаз жауап берді: — Үйінде өзінді қарапайым ұста, адамдармен шыншыл бол. Тіпті жабайыларға барсаң да, осы (ұстанымдардан) бас тартпа.

13.20. Цзы Гун сұрады. — Кім мен — книжникпін (маңғазбын — Ж.М.) деп айта алады? Ұстаз жауап берді: — Ар-ұятты кім (лайықсыз) қылықтан сақтай алса,— соны, және кім басқа патшалықта жүріп-ақ тапсырманы орындаса,— соны, ши — книжник деп атауға тұрарлық. Цзы Гун сұрады: — Кім оның соңынан ере алмақ, соны білгім келеді? (Ұстаз) жауап берді: — (Кімде-кім оны) цзун-цзу ұлдық қадірлеушілікті (иемденді) деп жариялайтын және (кімде-кім оны) сяндан үлкен аталарының сүйіспеншілігіне (бөленді) деп жариялайтын, солар ғана ермек.

(Цзы Гун) айтты: Кім оның соңынан ермек, соны білгім келеді. (Ұстаз) жауап берді: — Сөзіне адал, ісіне батылдар, сондайлар тіпті кішкентай жас болса да, оның соңынан ере алады. (Цзы Гун) сұрады: — Басқару жұмыстарымен ендігі шұғылданатындар, кімдер олар? Ұстаз жауап берді: — Өкінішке орай, қабілеті өте төмен адамдар туралы не айтуға болады?

13.21. Ұстаз айтты: — Ортасын шамалайтын адамдарды таба алмадым, сондықтан өз дегенін істейтін немесе сақтықпен қарайтын (адамдармен) жарасуға мәжбүрмін. Өз дегенімен жүретін (кез келген іске) кіріседі, сақшыл жағымсыздықты айналып өтеді.

13.22. Ұстаз айтты: — Оңтүстіктегілер айтады: "Кімде тұрақтылық болмаса, ол болжай да, емдей де алмайды". Тауып айтылған сөздер! "Өзіңнің қасиеттеріңе тұрақты болмасаң, онда ыңғайсыздыққа ұшырасың". Ұстаз айтты: — Ондайлар болжамға бейімсіз.

13.23. Ұстаз айтты: — Бекзат кісі пікір таластырып бірлікке ұмтылады, бірақ құлақ салу арқылы бірлікке ұмтылмайды. Кенже адам бірлікке пікір таластыру арқылы ұмтылмайды, тек тіл алумен жеткісі келеді.

13.25. Ұстаз айтты: — Бекзат кісіге қызмет ету жеңіл, жағыну қиын. Егер оған жағынам деп "тіпті) Дао-Жолды бұрмаласаң да, оның көңілі толмайды. Ол адамдарды қабілетіне қарай (қызметке) пайдаланады. Кенже адамға қызмет ету қиын болса да, жағыну жеңіл. Егер оған жағынам деп Дао-Жолды бұзсаң да, ол бәрі бір ырзалықта қалады. Адамдарды (қызметте) пайдаланғанда, ол тек олардан толық бағынуды талап етеді.

13.26. Ұстаз айтты: — Бекзат кісі өзін, тәкаппарланбай-ақ, бірқалыпты және абыроймен ұстайды. Кенже адам тәкаппар, әрі өзін бірқалыпты да абыроймен ұстай алмайды.

13.27. Ұстаз айтты: — Егер адам қатаң, батыл, қарапайым болса, сөзін жерге тастамайды, содан ол адамсүйгіштікке жақын болады.

13.30. Ұстаз айтты: — Соғысқа үйретілмеген адамдарды жіберу, оларды өлімге қиғанмен бірдей.

14-тарау. "Сянь сұрады..."

14.3. Ұстаз айтты: — Дао-Жол үстемдік ететін мемлекетте тура айтып, батыл әрекеттену жон; Дао-Жолдан айрылған мемлекетте қимылға батыл, сөзге абай бол.

14.4. Ұстаз айтты: — Кім игілікті игерсе, ол міндетті түрде (көңілден шығатын) сөз айтады, әйтседе кім (көңілден шытатын) сөз айтса да, әркез игілікті бола бермейді. Адамсүйгіштікке берілген әрдайым батыл келеді, ал батыл жан міндетті түрде адам сүйгіш бола бермейді.

14.6. Ұстаз айтты: — Бекзат кісілердің арасында да адамсүйгіштіктен арылғандар болады, ал кенже адамдар арасында адам сүйгіштер кезікпейді.

14.10. Ұстаз айтты: — Кедей болып, жүрексінбеу — қиын, бай болып, дандайсымау — жеңіл.

14.16. Цзы Лу айтты: — Хуань Гун өзінің ағасы Гунцзы Цзюді өлтірген де, (ағасының тәлімгері) Шао Ху өзін-өзі өлтірді, бірақ (басқа тәлімгер), Гуань Чжун тірі қалды. Ол тағы да сұрады: — Мүмкін, ол адам сүйгіш болмаған шығар? Ұстаз жауап берді: — Хуань-гун патшалықтар басқарушыларының басын тоғыз рет күш көрсетпей-ақ біріктірді,— бұл Гуань Чжунның еңбегі. Оның адамсүйгіштігімен кім теңесе алады! Кім оның адамсүйгіштігімен теңесе алады!

14.17. Цзы Гун айтты: — Әйтседе, Гуань Чжун адам сүйгіш болған емес қой? Хуань-гун Гунцзы Цзюді өлтірген де, ол (Гуань Чжун-Ж.М.) өзін-өзі өлтірмек түгіл, (Хуань-гунның) бірінші кеңесшісі болды ғой. Ұстаз жауап берді: — Гуань Чжун Хуань-гунның бірінші кеңесшісі ретінде оған (патшалардың) бастаушысы болуына көмектесті, Аспан астыдағыларды біріктірді және жөнделді. Халық осы уақытқа дейін оның жақсылығын пайдалануда. Егер Гуань Чжун болмағанда, онда біз шашымызды арқамызда жалбыратып және (жабайылар құсап) киімімізді сол жағымызға қаусырып жүрген болар едік. Ол белгісіз қара адамдай қалайша жолдың жағасында (өзін-өзі өлтіруге) барады?

14.23. Ұстаз айтты: — Бекзат кісі өрлеуге ұмтылады, әлсіз құлдырауын қоймайды.

14.24. Ұстаз айтты: — Бұрынғылар өздерін (жетілдіру үшін) оқыды, ендігілер басқалардың алдында (мактану) үшін оқиды.

14.27. Ұстаз айтты: — Бекзат кісі айтқанында тұра алмағанда, ұялғанынан жерге қарайды.

14.28. Ұстаз айтты: — Бекзат кісінде тоғысатын үш бірдей Дао - Жолының — адам сүйгіштің қайғырмайтын, дана күдіктенбейтін, батыл

қорықпайтын күйдің біреуінде аяқтап өткере алмадым. Цзы Гун айтты: — Бұл Ұстаздың (аяғына дейін өткен) Дао -Жолдары ғой.

14.29. Цзы Гун адамдарды бағалауды ұнататын. Ұстаз айтты: — Сен қандай данасың, Цы! Менің бұған уақытым жете бермейді.

14.30. Ұстаз айтты: — Адамдар сені білмесе, уайымдама. Өзіңнің қабілетіңді көрсете алмасаң, соған мұңайғың.

14.34. Біреу сұрады: Сіз "жамандыққа жақсылық жаса" деген туралы не ойлайсыз? Ұстаз жауап берді: — Қалайша, жақсылық жасау керек? Жамандыққа әділдікпен қарағын, жақсылыққа жақсылық жасағын.

14.35. Ұстаз айтты: — Мені ешкім білмейді. Цзы Гунь сұрады: — Сізді ешкімнің білмейтіні қалай? Ұстаз жауап берді: — Көк Аспанға қарап күңкілдемеймін, адамдарды кінәламаймын. Төмендегіні қызықтап, биікке көтерілемін. Көк Аспан ғана мені білетін сияқты.

14.36. ... Ұстаз айтты: — (Менің) Дао-Жолым (елде) жүзеге асырыла ма — тағдырға байланысты, (менің) Дао-Жолым (елде) күйреуге ұшырайды ма,— тағдырға байланысты. Тағдырмен кім бәстесе алады?

14.37. Ұстаз айтты: — Даналар (әділ емес) дүниеден қашады; одан кейінгілер (тұрақтылығы жоқ) жерден қашады; одан кейінгілер — (жәбірлейтін) сөздерден қашады. Ұстаз айтты: — Дәл осындай жеті адам болған.

14.41. Ұстаз айтты: — Егер жоғарыдағылар Ережелерді қолдаса, онда халықты оңай пайдаланады.

Цзы Лу бекзат кісі туралы сұрады: Ұстаз жауап берді: Құрметті болу үшін, өзіңді жетілдір. (Цзы Лу) сұрады: Айтарың осы ма? Ұстаз жауап берді: — Басқаларға тыныштық әкелу үшін, өзіңді жетілдір. — Осы ма, бәрі? Жауап берді: — Өзіңді халыққа тыныштық әкелу үшін жетілдір. Өзіңді халыққа тыныштық әкелу үшін жетілдіру — осы нәрсе емес пе, Яо мен Шунды толғандырған?

15-тарау. "Вейлық Лин-гун..."

15.1. Вейлық Лин-гун бірде Кунд-цзыдан әскер жарақтың сап құруы туралы сұрады. Кунд-цзы жауап берді: — Мен құрбандық аспаптарына қатысты әрекеттерді көп есіткен едім, ал әскердің сап құру өнерін әзірге зерттемеппін. Келесі күні (Кунд-цзы) Вәйден кетіп қалды.

Чэньде тұрғанда (Кунд-цзы мен оның оқушыларының) бірде ішер тамағы бітеді. (Кунд-цзыға) еріп жүргендердің бәрі де аштықтан тұра алмай қалады. Тынышы кеткен Цзы Лу сұрайды: — Бекзат кісі лажсыз жағдайда қала береді ме? Ұстаз айтты: — Бекзат кісі лажсыз жағдайға ұшыраса, төзімділік көрсетеді, босаң адам — амалсыздықта есінен таниды.

15.3. Ұстаз сұрады: — Цы! Сен мені көп оқиды және бәрінде есінде сақтайды деп ойлайсың ғой? Анау жауап берді: — Әрине, не олай емес пе? — Жоқ,— деп жауап берді Ұстаз. Менде бәрі біртұтас пен үйлескен, (тек шындық арқылы бәрін де танимын — Ж.М.)

15.4. Ұстаз айтты: — Ю! ізгіліктің не екенін білетін адамдар өте аз!

15.5. Ұстаз айтты: — Егер ешнәрсе істемей (Аспан астында) тәртіп орнатқан әмірші болды десек, онымыз Шунь. Ол немен шұғылданды? Ол тек кейпін оңтүстікке бұрған күйде ұзақ отыратын-ды.

15.7/8. Ұстаз айтты: — Әңгімелескісі келген кісімен сөйлеспесеңіз, адамнан айырыласыз. Сөйлескісі келмейтін адаммен әңгімелесемін десеңіз, сөзден айрыласыз. Данагер адамды да, сөзді де жоғалтпайды.

15.8/9. Ұстаз айтты: — Мақсатты ши - кітап құмар және адам сүйгіштігін сақтаған адам құнын (жою) арқылы өмірді сақтап қалуға тырыспайды, оның үстіне олар адамсүйгіштікке жету үшін өздерін құрбан етеді.

15.10. Цзы Гун қайтіп адам сүйгіш болады деп сұрады. Ұстаз жауап берді: — (Кезкелген) шебер өз жұмысын жақсылап істегісі келсе, алдымен құрал-саймандарын әзірлейді. (Сондықтан) сен қай патшалықта өмір сүрмегін, мемлекеттік шенеуніктердің тек данагерлеріне қызмет ет, ши — кітап құмардың адам сүйгішімен ғана татулас.

15.12. Ұстаз айтты: — Болашақта не күтіп тұрғанын ойламаған адам ертерек сәтсіздікке ұшырайды.

15.18. Ұстаз айтты: — Бекзат кісі әрдайым әділеттілік сезімін ескереді. Мұнысы Ережелерді сақтайтын іс-әрекетінен, байыпты сөзінен, ісіндегі ақтық мінезінен білінеді. Нағыз бекзат кісі осы.

15.19. Ұстаз айтты: — Бекзат кісі өз қабілетін көрсете алмағанына

қайғырады, бірақ адамдар оны білмеді деп мұңаймайды.

15.20. Ұстаз айтты: — Бекзат кісі өзі өмірден өткесін оның аты ескерілмей қалады ма деп тынышы кетеді.

15.21. Ұстаз айтты: — Бекзат кісі өзінен талап етеді, ұсақ адам өзгеден талап етеді.

15.22. Ұстаз айтты: — Бекзат кісі қатал, бірақ дау-дамайға бейім емес, адамдармен тез тіл табысады да, жікшілдікке бармайды.

15.23. Ұстаз айтты: — Бекзат кісі адамдарды олардың сөзі үшін көтермелемейді, әйтседе ол (рақымсыз) адамның тауып айтқанын да жоққа шығармайды.

15.24. Цзы Гун сұрады: — Адам өмір бойы басшылыққа алатын бір сөз бар ма? Ұстаз жауап берді: — Ол сөз — кешірімділік. Өзіңе тілемейтінді, өзгеге істемегін.

15.27. Ұстаз айтты: Жылтыр сөздер ізгі іске қауіпті. Ұсақ-түйек (істерге) мән бермеген, үлкен ниетті бұзады.

15.28. Ұстаз айтты: Егерде біреуді бәрі жек көрсе, оны міндетті түрде тексеру керек; егерде біреуді бәрі жақсы көрсе, оны да (өзің) міндетті түрде тексеруің керек.

15.29. Ұстаз айтты: — Адам Дао-Жолды көтермелей алады, ал Дао-Жол адамды көтермелей алмайды.

15.30. Ұстаз айтты: — Жөнделмеген қателіктердің дәл өзі — қателік.

15.31. Ұстаз айтты: — Тамақтан қалып, ұйқы көрмей күндіз-түні толғаныста өткізген кездерім болды. Бәрі де жұбанышсыз бекер өтті. Оданда оқыған артық!

15.(31)32. Ұстаз айтты: — Бекзат кісі дәм туралы емес, Дао-Жол туралы ойланады. Жер жыртқандардың өздері де аштыққа ұшырайды. Кім оқыса, оларға жалақы да төленеді. Бекзат кісіні кедейшілік емес, Дао-Жолды иемдену ойландырады.

15.34. Ұстаз айтты: — Бекзат кісі ұсақ-түйекке үңілмеуі мүмкін, бірақта ол үлкен жауапкершілікті мойнына алуға дайын; кісілігі кенже ұсақ-түйекті талдай білсе де, үлкен жауапкершілікті өзіне алудан жалтартады.

15.35. Ұстаз айтты: — Халыққа адамсүйгіштік су мен оттай қажет-ақ. Мен суға және отқа түскендердің мерт болғанын көрдім, ал адам сүйгіштен құрбан болғанды әлі көрмеппін.

15.39. Ұстаз айтты: — Оқуда шығу тегі бойынша айырмашылық

болмайды.

15. (39) 40. Ұстаз айтты: — Дао-Жолдар ажырағанда, жалпы жоспар жасалынбайды.

16-тарау. "Цзиши..."

16.1. Цзиши Чжуаньюйга шапқыншылыққа дайындалды. Жань мен Цзы Лу Кун-цзыға келіп, отан мәлімдеді: — Цзиши Чжуаньюй қарсы жорыққа шықпақшы. Кун-цзы айтты:

— Цю! Бұл сенің кінәң емес пе? Ертеректе патшалар Чжуаньюйды әдейі Дунмэн тауындағы құрбандық шалу рәсіміне жауапты етіп тағайындады; (?) оның үстіне Чжуаньюй (өзіміздің) патшалық (Лу) жерінде болғасын, отан бағынышты еді. Отан қалай шабуыл жасамақ? Жань Ю жауап берді: — Біздің қожайын осылай істегісі келді. Екеуміз де мұны қалап отырған жоқпыз.

Кунд-цзы айтты: — Цю! Чжоу Жэнь айтушы еді: "Егерде қабілетінді көрсеткің келсе, оны жөнімен көрсет, ал егерде көрсете алмасаң, онда орныңнан кеткің". Адам қауіпке ұшырағанда,— сіз оған қол үшін бермесеніз, ол құласа,— сіз оны көтермесеніз, онда мұндай көмекшілердің пайдасы бар ма? Сіздің қатеңіз — айтқан сөздеріңізде. Егер жолбарыстар мен мүйіз тұмсықтар қоршаудан босанып кетсе, ал тасбақа қабығы мен яшма (құндылықтары) сандықшасында шытынап жатса, оған кім кінәлі? Жань Ю айтты:

— Чжуаньюй бүгінде күшінде, оның тұрағы Биден қашықта емес. Егер оны қазір басып алмаса, онда (Цзи отбасы) немерелері ақыры одан қиыншылықты көп көреді.

Кун-цзы айтты: — Цю! Адамдар өзінің ынталы ниетін жасырғанда, әрі оны сылтау сөздермен бүркемелесе, оны Бекзат кісі ұнатпайды. Менің естуімше, мемлекетті немесе үлкен ақсүйек топтарды басқаратындар (байлықтар) жетіспейді деп қам жемей, олар тең бөлінбейді деп мазасызданатын көрінеді; олар халықтың аздығына қам жемей, (елдегі) тынымсыздыққа мазаланатын көрінеді. Егер байлық бірдей бөлінсе, онда кедейлік болмас еді; егер (түрлі ойдың) пікірталасында бірлестік (ұстанымы) орнықса, онда халық азаймайды; егер (елде) тыныштық болса, онда (патшалар үшін) қауіп-қатер жойылады. Егер де бәрі де дәл (Цзиши) айтқандай болса, онда алыстағы бағынбаған тұрғындарды вэнь — мәдениетпен ізгіліктер арқылы өзімізге тартуға болар еді. Егерде оларды осылайша ішке тартса, онда тыныштық орнамақ. Мына сіздер, Ю мен Цю енді қожайындарыңа өздерінше жәрдем етесіндер, бірақ алыс (мекендердің) тұрғындары бағына бермейді, ал қожайын оларды жақындата алмады, оның иелігінде алауыздық күшеюде, (ол болса) одан құтыла алмауда, оның үстіне ел ішінде соғыспақ ниетте. Мен Цзисундегі қатерлер Чжуаньюде емес, патша сарайының қамалындағы опаттан деп күдіктенем.

16.2. Кун-цзы айтты: — Аспан астындағылар қашан Дао- Жолға түссе, онда жүріс-тұрыста күшіне енетін Ережелерді, музыканы, бұйрықтарды

Көк Аспан перзенті шығаратын болады. Дао-Жол қашан Аспан астында түйіссе, онда күшіне енетін Ережелер, музыка, бұйрықтар чжухоудан шығады. (Олар) чжухоудан шыққасын, биліктің он ұрпақ (өмірінің) мерзімінде ықпалын сақтап қалуы кемде-кем. Егер (олар) дафудан шықса, онда биліктің бес ұрпақ (өмірімен) ұштасуы да сирек. Елдің тағдыры пэйчэней — бағынышты малайлардың қолына тисе, онда биліктің үш ұрпақ (өміріне) созылуы кемде-кем.

Аспан астындағылар қашан Дао-Жолға ілескенде, онда *дафу* басқару жұмысымен шұғылданбайды. Аспан астындағылар Дао-Жолға ілескенде, қарапайым адамдар оның (басқару әдістерін) айыптамайды.

16.4. Кун-цзы айтты: — Достасу үш жағдайда — пайдалы да, үш жағдайда — зиянды. Досың ашық, адал және көп білетін болса, бұлар пайдалы. Егер жолдасың қараниетті, жалтарғыш және мақтаншақ болса, онда — зиянды.

16.5. Кун-цзы айтты: — Қуаныштың үш түрі пайда әкеледі де, үш түрі зияндыққа ұшыратады. Ережелер мен музыканы (байыппен) орындап қуану, басқа адамдардың жетістіктерін айтып қуану, дана адамдармен өзінің достығына қуану — бұлар пайдалы. Шашылып-төгілгенге мәз болса, бос жүргеніне ойланбай қуанса, той-думандағы қыдырғанына мастан қуанса,— бұлар зиянды.

Кун цзы айтты: — Бекзат кісі үш жамандықтан сақтанар: бозбала кезінде бойында қан мен өмірлік қуат қалыптаспағанда — сүйіспеншілік отына ұрынбауы, ересек жаста, қан мен өмірлік қуат бір қалыпқа түскенде — төбелестен тартынуы, қартайғанда, қан да, өмірлік қуат та сұйықталғанда — ашқарақтықтан сақтануы керек.

16.8. Кун-цзы айтты: — Бекзат кісі үш жағдайда үрейді сезінеді: көк Аспан қаһарына ұшырағанда, ұлы адамдар алдында және ділмәр даналардың сөзін есітерде іштей жиырылады. Ұсақ адам көк Аспан сұсын ұқпай, оның алдында толқыған үрейді сезінбейді, ұлы адамдардан именбейді және ділмәр даналардың сөздерін елең қылмайды.

16.9. Кун-цзы айтты: — Кім туа біткен білімдерді иеленсе, ол бәрінен де жоғары; одан кейінгіге қиыншылыққа ұрынып, ілімге кіріскендер жатады. Кім қиыншылыққа ұрынса да, ілімді білуге талпынбаса, халық оларды ұсақ-түйек топқа жатқызады.

16.10. Ұстаз айтты: — Бекзат кісі (әрдайым) тоғыз (ережені) ескереді: әр нәрсені айқын көруге тырысады; жарқын жүзді болуға тырысады; нақты есітуге көңіл аударады; үлгі боларлық ізетті елейді; сөздің шындығына жүгінеді; істерде абайлықты ұмытпады; күдіктенгенде ақыл-кеңес сұраудан тартынбады; ашу-ызада оның салдарын ескеруге тырысты; бір нәрсені аларда әділеттілік сезімінен шытуды есінен шығармады.

16.11. Ұстаз айтты: -"Үлгеру үшін жақсы істерді істеуге асығу (керек); бекер күйіп қалмау үшін, жаман қылықтардан қашқақта" — мен мұндай адамдарды кезіктірдім, ондай сөздерді есіттім де. "Өз еркінді шынықтырғың келсе, оңашада өмір сүр; өз Дао-Жолыңды таратқың келсе, әділеттілікке жүгініп әрекеттен",— мен мұндай сөздерді есіттім, бірақ ондай адамдарды кезіктірмедім.

17-тарау. "Ян Хо..."

17.(1)2. Ұстаз айтты: — Табиғи қасиеттер адамдарды жақындатады, ал қабылдаған әдеттер — алыстатады.

17.3. Ұстаз айтты: — Тек жоғарғы даналық пен ұсақ-түйек ақымақтық қана ешқашан өзгермейді.

17.6. Цзы Чжан Кун-цзыдан адамсүйгіштік туралы сұрады. Кун-цзы жауап берді: — Кімде-кім бес (ізгілікті) таратуға қабілетті болса, Аспан астындағылар оны адам сүйгіш деп атайды. — Солар туралы сұрауға рұқсат етсеңіз. (Ұстаз) жауап берді: — Бұлар — қошеметтеушілік, сыпайыгершілік, шыншылдық, зеректік, мейірбандық. Егер адам қошеметшіл болса, оны жек көрмейді. Егер адам шыншыл болса, оған сенеді. Егер адам зерек болса, ол табысқа жетеді. Егер адам мейірімді болса, ол адамдарды жұмсай алады.

17.8. Ұстаз айтты: — Ю! Сен (ықылассыз оқуда) алты қателікке ұрындыратын алты сөзді білесің бе? — Жоқ,— деп жауап берді (Цзы Лу).

— Онда, тыңдағын. Оқуды ұнатпай, адамсүйгіштікке талпыну — ақымақтық; оқуды ұнатпай, білгірлікке ұмтылу,— өмірдегі тұрақтылыққа апармайды; оқуды ұнатпай адалдыққа талпыну,— адамдарды зияндыққа ұрындырады; оқуды ұнатпай туралыққа ұмтылу,— қызбалыққа бой ұрғызады; оқуды ұнатпай ерлікке талпыну,— бұзақылыққа ұшыратады; оқуды ұнатпай қатандықты қолдау,— делқұлылықты қоздырады.

17.9. Ұстаз айтты: — Менің жас шәкірттерім, неліктен сіздерден ешкім де "Өлеңдер (кітабын) оқымайды! Сол кітап арқылы қиялды дамытуға да, көзқарасты кеңейтуге де болады ғой, адаммен жұғысуды және мысқалдауды үйренеді. Одан жақыннан — әкеге, алыстан — әміршіге қалай қызмет етуді біле алады, құстар мен аңдардың, өсімдіктер мен ағаштардың атауларын біледі.

17.10. Ұстаз Боюядан сұрады: — Сен "(Кітаптағы)" "Чжоу патшалығының өлеңдері" мен "Шао патшалығының өлеңдерін" оқыдың ба? Кім оларды оқимаса, ол қабырғаға аңырып тұртанға ұқсайды.

17.11. Ұстаз айтты: — "Ережелер, ережелер" деп тақылдағанда, тек яшма мен парчадан тарту ететін сыйлықтарды ғана ескере ме? "Музыка, музыка" деп қақсағанда, тек қоңырау мен дағыраны қағуды ғана ескере ме?

17.12. Ұстаз айтты: — Сырт көзге қаһарлы көріну, жан-тәнімен жалтақтыққа берілу — бұл ұсақ адамның сылаңы; ол терезе арқылы, әйтпесе қабырғадан асып үйге кірмек ұрыға ұқсайды.

17.13. Ұстаз айтты: — Жалған мен жақсыға парықсыздық — ізгілікке

іріткішілдік.

17.14. Ұстаз айтты: — Кім естігенін жолда қайталаса, ол ізгіліктен алшақтайды.

17.15. Адамдығы ұсақ-түйекпен бірге әміршіге қызмет еуге болады ма? Ол қызметке орналасқанша оны ала алмай қалам ба деп қауіптенеді, оны алғасын, қызметтен айырылып қалмасам деп қорқады. Қызметті жоғалтып алмайын деп, ол кезкелген қылықты істеуге дайын.

17.16. Ұстаз айтты: — Бұрында адамдардың үш түрлі кемшіліктері болды, ендігі бұл кемшіліктер тіптен жоқ. Ертегісін еркін адамдар өздерін ұстай алды, ендігі өз дегенімен істейтіндер тоқтаусыз-ақ. Бұрында өзін сүйген адамдар өздерін ұстай алды, ендігілер ұятты ашумен бүркемелейді. Бұрында ақымақтардың өзі тікелігімен көзге түсті, енді ақымақтар да алдаумен шұғылданады.

17.(18)19. Ұстаз айтты: — Мен бұдан кейін сөйлемей-ақ қояйын. Цзы Гун айтты: — Егер сөйлемейтін болсаңыз, онда шәкірттеріңіз нені жеткізбек? Ұстаз жауап берді: — Осы, Аспан сөйлейді ме? Дегенмен төрт мезгіл(маусым) бірін-бірі әдетте алмастырып жатады. Күллі мән бір ыңғайдан туындайды. Сонда көк Аспан сөйлейді ме?

17.21. Цзай Ва сұрады: — Ата-анаға деген үш жылдық қаралы күндер тіптен ұзақ емес пе? Егер бекзат кісі үш жыл бойы рәсімді сақтап жаттықпаса, онда міндетті түрде рәсімдер бұзылады. Егер (ол) үш жыл бойы музыкамен шұғылданбаса, онда әлбетте музыкада нашарлайды.

Асылы, ата-анаға деген азалы күндерді бір жылмен де шектеуге болады той. Осы уақытта көмбедегі азықты тауысып, жаңа астыққа кіріседі, отындыққа жаңа ағаштардың түрлерін жаға алады.

Ұстаз сұрады: — Егер бір жылдан кейін күрішпен тамақтанып, парчадан киім киең, онда сен тынышталар ма едің? — Иә, тынышталар едім. (Ұстаз айтты): — Тынышталатын болсаң, онда солай істей той! Бекзат кісі азалы күйінде тамақтың дәмін татып қанағаттанбайды, ән-күйге қызықпайды, үйінде де тыныштық таппайды. Сондықтан ол (жылдық азамен) шектелмейді. Сен, шынымен-ақ, жұбанатынды сезінетін болсаң, солай істей ғой!

Цзай Во шыққасын Ұстаз айтты: — Юй адамсүйгіштікті қабылдамайды. Нәресте үш жыл бойы әке-шешесінің қолынан түспейді, сондықтан да Аспан астында қаралы күндер үш жылға созылады. Юяның әке-шешесі оны үш жыл бойы құшағында аймалаған жоқ па?

17.22. Ұстаз айтты: — Күн сайын тамақтан басқа ештеңені ойламау, қандай ауыр! Күн бойы шахмат-шашка ойнайтындардың күйі қандай екен? Бос жүргеннен гөрі, сонымен шұғылданғанда дұрыс шығар!

17.23. Цзы Лу сұрады: — Бекзат кісі батылдықты құрметтейді ме? Ұстаз жауап берді: — Бекзат кісі борыштық сезімді бәрінен де жоғары бағалайды. Егерде бекзат кісі батыл болып, борыштық сезімнен айрылса, онда ол (елде) бүлік тудырады; егер де ұсақ адам батылдық көрсетіп, борыштық сезімнен арылса, онда ол қарақшылыққа жарап кетеді.

17. 24. Цзы Гун сұрады: — Бекзат кісі біреуді жек көре алады ма? Ұстаз жауап берді: — Иә. Ол біреулердің кемшілігін езіп сөйлейтіндерді жек көреді. Ол өзі төменде тұрып, жоғарыдағылар туралы өсек-өтірікті айтатындарды жек көреді. Кім батылдық көрсетіп, бірақ рәсімді орындамаса, оны да жек көреді. Кім үзілді-кесілді ойланбай қимылдаса, оны да жек көреді. Ұстаз сұрады: — Ал сен, Цы, кімді жек көресің? (Цзы Гун) жауап берді: — Кім үстірт көзқарасты білімге, ұятсыздықты батылдыққа, соз тасып өсек айтушыны туралыққа жатқызатындарды жек көремін.

17.25. Ұстаз айтты: — Әйелдер мен ұсақ-түйек адамдарды алсақ, олар тәрбиеге әрең дегенде көнеді. Олармен жақындассаң,— тыңдамай қояды, олардан алыстасаң,— жеккөреді.

18-тарау. "Яо айтты..."

20.2. Цзы Чжан Кун Фу-цзыдан сұрады: — Мемлекетті дұрыс басқару үшін не керек? Ұстаз жауап берді: — Бес жақсы қасиеттерді құрметтеп және төрт жеккөрінішті қасиеттерден арылу керек. Сонда ғана мемлекетті табысты басқаруға болады.

Цзы Чжан сұрады: — Бес жақсы (қасиеттер) дегеніміз не? Ұстаз жауап берді: — Бұл дегеніміз асыл адам қашанда мейірбан болса да, ысырапшыл еместігі; ол қашанда халықты еңбек етуге көндірсе де, жоғарыдағыларға қарсы ашу-ыза қоздыртпайды; қашанда бір нәрсені тапқысы келсе де, олжаға батуды көздемейді; ол қашанда айбынды көрінсе де, тәкаппар емес; ол қашанда қаһарлы, бірақ қатал емес.

Цзы Чжан сұрады: — "Мейірбан, бірақ ысырапшыл емес" және де басқа сөздерді қалай түсінуге болады? Ұстаз жауап берді: — Халыққа не ұтымды, сол тұрғыдан пайда әкелу,— бұл мейірбандық та, ысырапшылдық емес. Егер халықты еңбекке күштеп тартса, бұған ол ашулана ма? Адамсүйгіштікті тілегенде, пайдакүнемдік туралы айтуға болады ма? Асыл ақсүйек коп немесе аз адамдарға да, үлкен немесе кіші істерге де нем кетерлік көрсетпейді,— мұның өзі тәкаппарсыз айбындылық емес пе? Асыл ақсүйек рәсім ережесіне орай киім мен бөрік киеді, оның көзқарасында құрмет нышаны басым, сондықтан адамдар оған үлкен ілтипатпен қарайды,— мұның өзі қатал емес, қаһарлы болу, солай емес пе?

Цзы Чжан сұрады: — Ал "төрт жеккөрінішті (қасиеттер)" дегеніміз не? Ұстаз жауап берді:

— Егер тәрбиелемей, асып атып өлтірсе,— мұны мейірімсіздік дейді; егер шешімді алдын-ала ескертпей, орындауды талап етсе,— мұны күш көрсету дейді; егер алдымен асықпауға шақырып, бірақ діттегенін тез орындатқызса,— мұны қорлау дейді; егер марапаттауға уәде беріп, сыйды таратуға сараңдық етсе,— мұны төрешілдік дейді.

20.3. Кун Фу-цзы айтты: — Көк Аспанның еркін білмей, асыл ақсүйек бола алмайсың. Ережелерді білмей, қос аяғыңда нық тұра алмайсың. Сөздің мән-жайын ұқпай, адамды талдай алмайсың.

(Л. С. Переломов. Кун Фу-цзы. Лунь Юй.

М., 1998, с. 140-174.)

Оглавление

[1-тарау. «Оку және...»](#)

[2-тарау. "Басқаруды жүргізу..."](#)

[3-тарау. "Сегіз қатарлар..."](#)

[4-тарау. "Қауым және адамды сүю..."](#)

[5-тарау. "Гунье Чан..."](#)

[6-тарау. "Юнге байланысты..."](#)

[7-тарау. "Мен беремін..."](#)

[8-тарау. "Тай Бо..."](#)

[9-тарау. "Ұстаз сирек..."](#)

[10-тарау "Алдымен оқыдық..."](#)

[12-тарау. "Янь Юань..."](#)

[13-тарау. "Цзы Лу..."](#)

[14-тарау. "Сянь сұрады..."](#)

[15-тарау. "Вейлык Лин-гун..."](#)

[16-тарау. "Цзиши..."](#)

[17-тарау. "Ян Хо..."](#)

[18-тарау. "Яо айтты..."](#)